เมืองธนบุรี

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูธนบุรี

959.31102
ว36521

ออกแบบปกโดย : **ศิริวรรณ เวชวิทย์**

ภาพถ่ายโดย : **ชลิยา ลิมปิยากร**

เมืองธนบุรี

หอสมุดแห่งชาติ
เฉลิมพระเกียรติ ร. ๙ นครราชสีมา

ทัศนีย สุภเมธี

หอสมุดแห่งชาติ
23 มี.ค. 2531
กรมศิลปากร

ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม
วิทยาลัยครูธนบุรี

เลขห้อง นม. 104

เลขหมู่ 959.31102
ท 315ม

เลขทะเบียน น.๓๑ ช.๔๑๙๗ นม

คำนำ

หนังสือเมืองธนบุรีนี้ ผู้เขียนได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้น โดยมีความสนใจ และตั้งใจจัดทำขึ้นเพื่อให้นักเรียนนักศึกษาและประชาชนทั่วไป และโดยเฉพาะชาวธนบุรี ได้รู้จักเมืองธนบุรีมากยิ่งขึ้น ทั้งในด้านสภาพความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีและโบราณสถานต่าง ๆ อันเป็นงานวัฒนธรรมด้านหนึ่ง ที่ควรอนุรักษ์และส่งเสริมให้เผยแพร่ออกไป

หนังสือเล่มนี้ผู้เขียนได้ศึกษาค้าคว้าจากหนังสือ และการสัมภาษณ์บุคคล ตลอดจนประสบการณ์ที่เคยอยู่เมืองธนบุรีมาเกือบ ๓๐ ปี ได้รวบรวมและเรียบเรียงขึ้นจากหนังสือต่างๆ ดังกล่าวไว้ไปบรรณานุกรม โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวกับวัดได้นำมาจากหนังสือสมโภช ๒๐๐ ปี แห่งรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้เขียนไว้ดีอยู่แล้วนำมาเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางออกไป

อย่างไรก็ดี ผู้เขียนขอขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์จันทร์ศรี นิตยฤกษ์ อาจารย์ชลิยา ลิมปียากร และอาจารย์ศิริวรรณ เวชวิทย์ อาจารย์สุณีย์ อัตศาสตร์ ที่ได้กรุณาเขียนบทร้อยกรอง ถ่ายภาพประกอบออกแบบปกและช่วย

ตรวจปรู๊ฟให้ตามลำดับ ทำให้หนังสือเล่มนี้สำเร็จเป็นรูปเล่ม และการพิมพ์ครั้งนี้ได้รับเงินอุดหนุนจากศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูธนบุรีเป็นเงิน ๘๑๒๕ บาท จึงขอขอบคุณศูนย์ ฯ ที่ได้ช่วยอนุเคราะห์ให้หนังสือเมืองธนบุรีได้สำเร็จเป็นรูปเล่ม และได้เผยแพร่ไปตามความประสงค์.

ผศ. ทัศนีย์ ศุภเมธี

วิทยาลัยครูธนบุรี

๒๕๒๕

สารบัญ

หน้า

ถิ่นธนบุรี ๑

๑. เมืองธนบุรี ๗

ลักษณะภูมิประเทศ ๗

ประวัติศาสตร์เมืองธนบุรี ๘

ของดีแห่งเมืองธนบุรี ๑๑

คลอง : สัญลักษณ์เมืองธนบุรี ๑๓

๒. บุคคลสำคัญ ๒๙

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ๓๑

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ๓๙

๓. วรรณกรรมสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ๔๕

รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี ๔๙

ลิลิตเพชรมงกุฎ ๕๑

อิเหนาคำฉันท์... ... ... ๕๒

โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี... ... ... ๕๓

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ๕๔

นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน ๕๖

เพลงยาวพระยามหานุภาพ ๕๗

หน้า

๔. สถานที่และศิลปวัฒนธรรม ๖๑

พระราชวังเดิม ๖๓

วัดต่าง ๆ ในธนบุรี ๖๗

— วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร... ... ๗๐

— วัดระฆังโฆสิตาราม วรมหาวิหาร ๘๒

— วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร ๙๔

— วัดราชโอรสาราม ราชวรวิหาร... ... ... ๑๐๒

— วัดพิชยญาติการาม วรวิหาร ๑๐๙

ถิ่นนี้ . . . . ธนบุรี

ธนบุรีศรีสมุทรโพ้น เพลา
ยืนยั่งเนานานมา บัดนี้
ร่มรื่นชื่นรุกขา เดียรดาษ
ยลบ่อยากหลีกลี้ แหล่งล้วนชวนเกษม

ธนบุรีศรมหาสมุทร สมยอยุธยานาม
เลื่องชื่อลือเขตคาม เมืองมั่งคั่งคลังทรัพย์ไทย
นามเดิมว่า “บางกอก” คือ Bangkok กระฉ่อนไกล
ยามชนชาติใดใด มาแวะเห็นเป็นต้องชม
ไม้ผลนานาพันธุ์ มีประชันถิ่นอุดม
บางมดนั้นมีส้ม อร่อยล้ำสมคำลือ
ลำไยบางน้ำชน ทุเรียนบางบนทมชอ
หมากรากฎร์บูรณะหรือ อีกฝรั่งบางเสาธง
แผ่นดินถิ่นสีเขียว เป็นแหล่งเดียวที่ยืนยง
ชื่นชูอยู่ในดง แดนดินที่ศิวิไลซ์
เบื่อตีกอันโอฬาร ข้ามสะพานมาเมื่อไร
ร่มรื่นชื่นหทัย สวนยังมีให้ปรีดา

ลำคลองเป็นรังผึ้ง สมแล้วซึ่งได้สมญา
เวนิสตะวันออกหนา แห้งแล้งไซร้ไม่เคยมี
บางกอกทั้งน้อยใหญ่ คลองต้นไทรบางขุนสี
คลองชักพระคลองทวี— วัฒนาบางสะแก

คลองขวางคลองบางพลัด บางโคลัดคลองบางแค
ที่กล่าวเป็นเพียงแต่ ตัวอย่างคลองของผึ้งธน ฯ
แม้เมืองเจริญมาก รถหลายหลากใช้ถนน
วอนอย่าถมคลองจน น้ำระบายออกไม่ทัน

ตากสินมหาราชไท้ ธนบุรี
ทรงกอบกู้ธานี ผ่านพ้น
บ้านเมืองเกิดกลี ยุคเข็ญ
พระเดชพระคุณล้น ปกเกล้าชาวสยาม

สมเด็จมหาราช บรมนาถองค์ตากสิน
ธ กอบกู้แผ่นดิน แดนไทยพ้นจากคนพาล
ยามอยุธยาล่ม ชนตรอมตรมกระเซ็นซ่าน
รวมพลังตั้งดวงมาน ด้วยเดชะบารมี

พลังเริ่มเพียงห้าร้อย แต่ไม่น้อยด้วยภักดิ์
ชีพน้อมยอมพลี เพื่อเอกราชของชาติไทย
ศึกนอกก็แสนหนัก ยิ่งมากนักด้วยศึกใน
กว่าจะรวมเป็นไทยได้ ก็แทบว่าเลือดตากระเด็น
ทั้งห้าวทั้งกล้าหาญ ปรีชาชาญอย่างโดดเด่น
อดทนทนลำเค็ญ กว่าจะเป็นธนบุรี
สิบห้าปีที่ทรงราชย์ พระไม่อาจสุขฤดี
ภาระพระมากมี กอบกรณีย์เยี่ยงราชา
ความสุขส่วนพระองค์ มิประสงค์มิใฝ่หา
หวังไทยทั่วพารา ร่มเย็นก็ทรงพอใจ
ทำนุศาสน์บำรุงสุข บำบัดทุกข์จากผองไทย
ร้อยกรองวรรณกรรมไว้ เป็นสมบัติวัฒนธรรม
ความภูมิใจอันสูงส่ง คือพระองค์ทรงค่าล้ำ
สุดคิดสุดสรรคำ สุดสรรเสริญให้สมจินต์
น้อมจิตส่งแรงใจ แทบบาทไท้สยามินทร์
จอมคนธนบุรินทร์ ทรงทราบเบื้องพระบาท

พรายพรายเพริศเพริศแพร้ว เพียงเพ็ญ
ส่องส่องแสงส่องเย็น ปกหล้า
ยลยลพระปรางค์เห็น ระดะ ยอดแฮ
ดุจดุจไตรรัตน์จ้า แจ่มจ้าประจำใจ

พุทธศาสน์อาจจะจัด เป็นเครื่องวัดวัฒนธรรม
มีวัดวัดน้อมนำ บ่มวิญญาสาธุชน
วัดเด่นไม่เป็นรอง สองร้อยสองวัดฝั่งธน ฯ
อาทิเช่นเป็นมงคล สังเขปชื่อพอลือนาม

วัดอรุณอารามหลวง แสนชื่นทรวงพระปรางค์งาม
แพร้วแพร้วระแวงวาม ยามต้องแสงแห่งสุริย์
วัดชีปะขาวนั้น ชื่อลือลั่นยอดกวี
สุนทรภู่เรียนที่ ศรีสุดารามงามพิไล

“ราชโอรส” โอรสา กรมหมื่นเจษฎา ฯ ทรงสร้างไว้
สถาปัตย์จัดอย่างใหม่ จีนประสมไทยงามแปลกตา

สวรรณารามงามภาพผนัง ได้ชมยังเผ่ากังขา
เชี่ยวชาญปานเทวา มานิรมิตรวิจิตรลาย

ชำปะกงวัดกัลยาณ์ ไทยจีนมาศรัทธาหลาย
เขาเต่าเต่ามากมาย “ประยุรวงศ์” ตัดตรงมา

คู่กัน "พิชัยญาติ" นามอาวาสรื่นรุกขา
"สถาปัตย์ ฯ" เด่นงามตา อนงคารามงามคู่กัน
แท้จริงค่าอาราม อยู่ที่ความเป็นแหล่งธรรม์
สงฆ์สถิตนิจนิรันดร์ สืบศาสนาเป็นอาจิณ
หลักใจไทยชาวธน ฯ ค่ามากล้นคู่ธานินทร์
หลักยึดรวมชีวิน ธรรมปฏิบัติเป็นอัตรา
ธนบุรีกรุงเทพ ฯ นั้น เป็นนาม เดียวนา
เป็นหนึ่งนครหลวงสยาม บัดนี้
อดีตเด่นเป็นความ ภูมิจิต ประชาแฮ
เอกลักษณ์เอกรัฐชี้ ถิ่นถิ่นคอธน ฯ

จันทร์ศรี นิตยฤกษ์

แผนที่ ธนบุรี

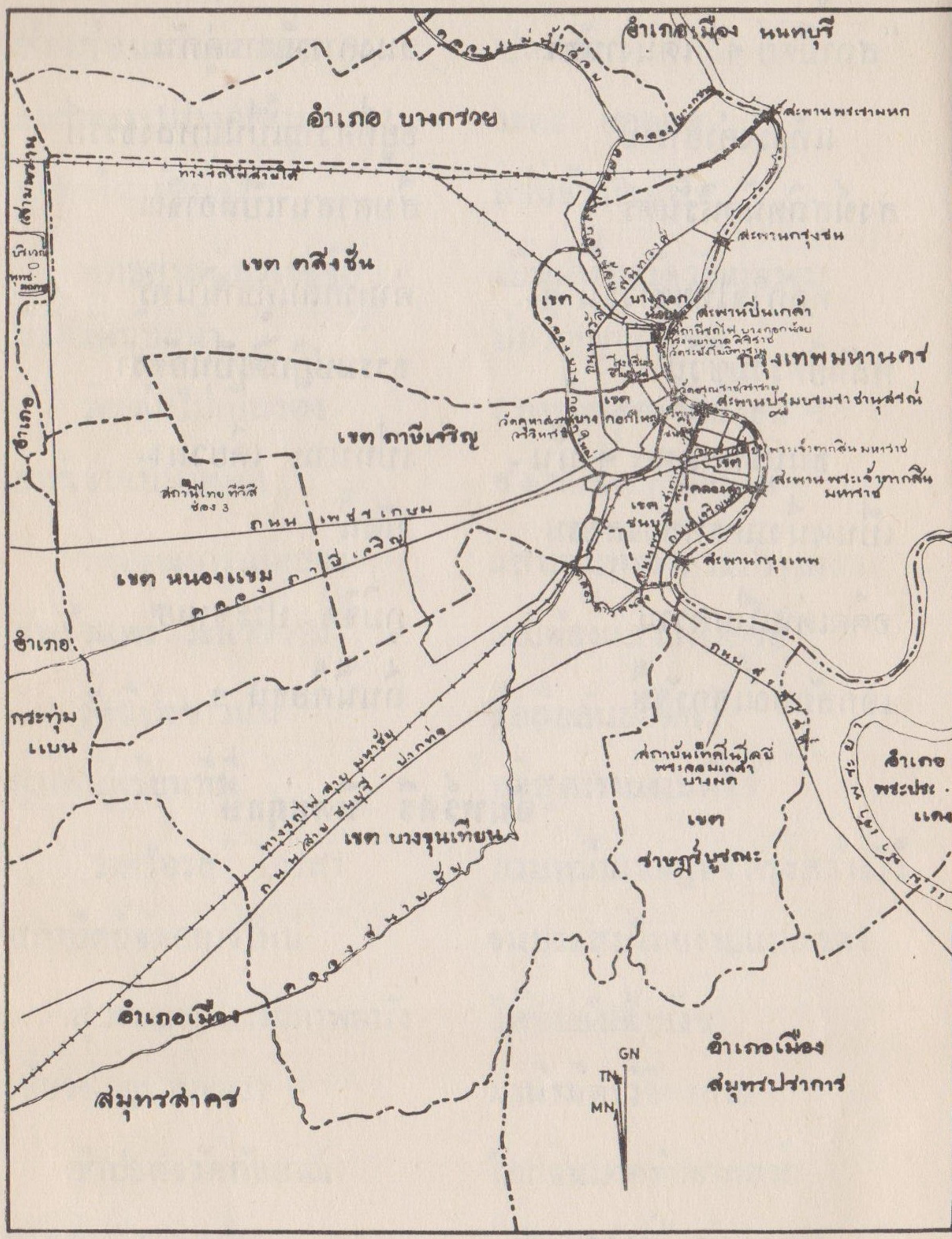
อำเภอเมือง นนทบุรี
อำเภอ บางกรวย
สะพานพระรามหก
ทางรถไฟสายใต้
สะพานกรุงธน
เขต ตลิ่งชัน
เขต
บางกอกน้อย
สะพานปิ่นเกล้า
กรุงเทพมหานคร
สะพานปรุมบรมราชานุสรณ์
เขต ภาษีเจริญ
สะพานพระเจ้าตากสินมหาราช
สถานีไทย ทีวีสี ช่อง 3
ถนน เพชรเกษม
เขต หนองแขม
สะพานกรุงเทพ
อำเภอ
กระทุ่มแบน
ทางรถไฟ สาย มหาชัย
ถนน สาย ธนบุรี - ปากท่อ
เขต บางขุนเทียน
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าบางมด
เขต ราษฎร์บูรณะ
อำเภอ พระประ
อำเภอเมือง
สมุทรสาคร
อำเภอเมือง สมุทรปราการ
GN
TN
MN

เมืองธนบุรี

เมืองธนบุรี เคยมีความสำคัญมาแต่อดีต ในฐานะที่เป็นเมืองท่าและเมืองหน้าด่านในสมัยกรุงศรีอยุธยา และเคยเป็นราชธานีแห่งประวัติศาสตร์ไทย สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาแล้ว ปัจจุบันเป็นย่านเมืองทางตะวันตกของกรุงเทพมหานคร อันเป็นเมืองหลวงของประเทศ

ธนบุรี มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	จดจังหวัดนนทบุรี
ทิศใต้	จดจังหวัดสมุทรสาคร
ทิศตะวันออก	จดแม่น้ำเจ้าพระยาและจังหวัดสมุทรปราการ
ทิศตะวันตก	จดจังหวัดนครปฐม

ลักษณะภูมิประเทศ ธนบุรีตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลุ่ม มีคลองธรรมชาติไหลตัดผ่านจนมีลักษณะคล้ายรังผึ้ง จึงได้สมญาว่า “เวนิชตะวันออก” (Venice of the East) คลองเหล่านี้อำนวยประโยชน์ หลายด้าน เช่น เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่ง ผลิตผลทางการเกษตร ใช้เป็นเส้นทางการระบายน้ำ

และด้วยเหตุที่เป็นพื้นที่ราบและสูงกว่า ระดับน้ำทะเลเพียง ๑ เมตร—๐.๕ เมตร ดังนั้นมักจะมีน้ำท่วมในฤดูฝนแทบทุกปี

ปัจจุบันได้มีการปรับปรุงผังเมือง และมีโครงการเกี่ยวกับระบายน้ำฝน น้ำโสโครกและการป้องกันน้ำท่วมอยู่พอประมาณ

ธนบุรี มีพื้นที่ ๔๕๐,๑๑๔ ตารางกิโลเมตร มีประชากร ๑,๘๑๔,๒๓๗ คน (ข้อมูลจากกรุงเทพมหานคร ก่อนการเลือกตั้ง ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๒๔) แบ่งการปกครองเป็น ๔ เขต คือ

๑. เขตธนบุรี

๒. เขตคลองสาน

๓. เขตตลิ่งชัน

๔, เขตบางกอกใหญ่

๕. เขตบางกอกน้อย

๖. เขตบางขุนเทียน

๗. เขตภาษีเจริญ

๘. เขตราษฎรบูรณะ

๙. เขตหนองแขม

ประวัติศาสตร์ธนบุรี ธนบุรีได้ชื่อว่าเป็นเมืองคู่แฝดกับกรุงเทพ ฯ เพียงแต่มีแม่น้ำเจ้าพระยาคั่นกลางเท่านั้น ตาม

ประวัติศาสตร์ ธนบุรี กับพระนคร เคยรวมเป็นเมืองเดียวกัน เพิ่งแยกกันเป็น "เมืองธนบุรี" กับ "เมืองกรุงเทพฯ" (ซึ่งต่อมาเรียกว่า "จังหวัดธนบุรี" และ "จังหวัดพระนคร") โดยพระบรมราชโองการเรื่องการจัดมณฑล และเมือง เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๔๕๘ ต่อมาได้มีประกาศของคณะปฏิวัติ ลงวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๑๔ ให้รวมจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรีเข้าด้วยกัน เรียกว่า "นครหลวงกรุงเทพธนบุรี" และเมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๕ ได้มีประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๓๕ ปรับปรุงการปกครอง "นครหลวงกรุงเทพธนบุรี" เสียใหม่เรียกว่า "กรุงเทพมหานคร" **จนกลายเป็นว่าเมืองธนบุรี ไม่มีชื่ออย่างเป็นทางการไปเสียแล้ว**

อย่างไรก็ดีประชาชนชาวไทยจะรู้จักเมืองธนบุรีคู่กับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีหรือพระเจ้าตากสิน เพราะพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงย้ายราชธานีจากอยุธยามาตั้งที่กรุงธนบุรีเป็นเมืองหลวง หลังจากที่พระองค์ปราบข้าศึกศัตรูและก๊กต่าง ๆ เรียบร้อยแล้ว และได้ปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์

เรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างกรุงธนบุรีเป็นราชธานี มีเรื่องเล่าว่า พระองค์ทรงพระสุบินนิมิตว่า พระมหากษัตริย์องค์ก่อนๆ ทรงขับไล่ แต่บางท่านสันนิษฐานว่าคงเป็นเพราะกรุงศรีอยุธยาเสียหายมาก เกินกว่าที่กำลังของพระองค์จะทรงปฏิสังขรณ์ให้เหมือนเดิม และรักษาไว้ได้ อีกประการหนึ่งพระองค์เป็นบุคคลธรรมดา ไม่มีเชื้อสายกษัตริย์กรุงศรีอยุธยา ก็น่าจะหาเมืองใหม่เป็นราชธานี ส่วนเหตุผลที่เลือกเมืองธนบุรีมีกล่าวไว้ในบันทึกของท่านสังฆราช เลอบอง[๑] (Le Bon.) เรียกว่า "กรงบางกอก" นั้นมีเหตุผล คือ

๑. อยู่ใกล้ทะเลมีป้อมปราการทั้งสองฟากแม่น้ำอยู่แล้ว คือป้อมวิชัยประสิทธิ์ แลงป้อมวิไชยเยนทร์

๒. ตัวเมืองบางกอก ตั้งปิดทางออกของกรุงสยาม และอยู่ในทะเลน้ำลึก ศัตรูต้องมีเรือรบ จึงจะเข้ามาตีได้

๓. สะดวกแก่ทางหนีทีไล่ และการลำเลียงไพร่พล ถ้าถึงคราวคับขัน ก็สะดวกที่จะไปประทับ ณ เมืองจันทบุรี

๔. สะดวกแก่การขยับขยายในขั้นแรกพระองค์มีไพร่พลน้อย เพราะเมื่อมีกำลังรี้พลมากขึ้น ก็สามารถขยายไปทางฟากตะวันออกได้

---

๑. ข้อมูลประวัติศาสตร์สมัยบางกอก หน้า ๓๕

๕. สะดวกในการค้า เหมือนเมืองชายทะเลอื่น ๆ และติดกับท้องทุ่ง ทำไร่ทำนาได้สะดวก

แม้ช่วงรัชสมัยของพระองค์ถึงแม้จะมีระยะเวลาเพียง ๑๕ ปี และเป็นช่วงที่มีแต่การรบสู้กับศัตรูทั้งภายในและภายนอก แต่ก็มีการขุดคู สร้างกำแพงเมือง และทรงฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ทำนุบำรุงศาสนา จึงยังมีศิลปวัตถุและโบราณสถานตลอดจนวัดวาอารามมากมายทางด้านฝั่งธนบุรี สมเป็นเมืองแห่งประวัติศาสตร์ เมืองหนึ่ง

ของดีแห่งเมืองธนบุรี

ลักษณะพิเศษของเมืองธนบุรี คือเป็นที่ราบในสามเหลี่ยมปากแม่น้ำเจ้าพระยา จึงเป็นดินแดนที่เต็มไปด้วย ความอุดมสมบูรณ์ ในการปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร มีผลไม้ ที่มีชื่อเสียงมาแต่โบราณดังจดหมายเหตุลาลูแบร์ ทูตฝรั่งเศสในสมัยสมเด็จพระนารายณ์ บันทึกไว้ว่า พอเข้าเขตบางกอก คือพ้นจากตำบลพระประแดงขึ้นมา ก็เป็นสวนผลไม้ ตลอดสองฝั่งแม่น้ำ จนกระทั่งถึงตลาดขวัญนนทบุรี และสวนผลไม้นี้ ได้แผ่ออกไปทางตะวันตก ถึงตำบลบางช้าง สมุทรสงคราม

ผลไม้เมืองธนบุรีมีรสดีที่ขึ้นชื่อลือนาม ได้แก่ ทุเรียนบางบน อาทิบางผักหนามในคลองบางกอกน้อย ผลโต พูใหญ่ เนื้อหยาบมีรสมันมากกว่ารสหวาน มะปราง ท่าอิฐ เงาะบางยี่ขัน ลิ้นจี่ บางอ้อ ขนุน บางล่าง ลำไย บางน้ำชน สะท้อน คลองอ้อม ฝรั่ง บางเสาธง ลางสาด คลองสานละมุดสีดา ราษฎร์บูรณะ ส้มเขียวหวาน บางมด ฯลฯ

ผลไม้เหล่านี้เป็นผลผลิตจากบางหรือตำบลต่าง ๆ ในธนบุรีมาตั้งแต่อดีต จนขึ้นชื่อลือชากันเป็นแห่ง ๆ เรียกได้ว่าชื่อตำบลกลายเป็นตรารับรองหรือประกันคุณภาพ เหตุที่ธนบุรีมีผลไม้เป็นที่ขึ้นชื่อในบางต่าง ๆ มาก ทั้งนี้เพราะสภาพพื้นที่ เป็นที่ราบลุ่มที่มีความอุดมสมบูรณ์ และยังเต็มไปด้วยคูคลองต่าง ๆ มากมาย

นอกจากผลไม้ดังกล่าว ชาวธนบุรียังมีอาชีพทำสวนอื่น ๆ เช่น สวนผัก สวนดอกไม้ ก็ทำรายได้ให้ชาวธนบุรีมิใช่น้อย เช่นแถวบางแค หนองแขม เราจะเห็นทั้งแปลงผักนานาชนิด และดอกไม้ต่าง ๆ เช่น กุหลาบ เยอบีร่า ซ่อนกลิ่น มะลิ และกล้วยไม้ ไม้ดอกที่ทำรายได้สูงสุด เพราะสามารถผลิตส่งเป็นสินค้าขาออกที่ทำชื่อเสียงให้แก่เมืองไทย คือกล้วยไม้ชนิดต่าง ๆ ก็เป็นผลผลิตจากเมืองธนบุรีนี่เอง

คลอง : สัญลักษณ์ของเมืองธนบุรี

เมืองธนบุรี มีคลองที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ และมีการขุดคลองเกิดขึ้นบ้างแล้ว ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ การขุดคลองในสมัยก่อนมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ในทางยุทธศาสตร์ การคมนาคม การขนส่งและการค้าขาย ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะมีมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาริง ต่อมาภายหลัง การทำสนธิสัญญาเบาริงแล้ว วัตถุประสงค์ในการขุดคลองด้วยเหตุผลทางยุทธศาสตร์หายไป แต่ยังคงวัตถุประสงค์เพื่อการคมนาคม ขนส่งและการค้าขายอยู่อย่างเดิม ในขณะที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเปิดพื้นที่เพาะปลูกข้าวเพิ่มขึ้นมาเป็นประเด็นสำคัญ เพราะในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ข้าวซึ่งเพิ่งถูกส่งเป็นสินค้าออก ตามข้อกำหนดของสนธิสัญญาเบาริง ได้เริ่มมีความสำคัญ และเป็นที่ต้องการของตลาดโลกเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ปรากฏว่าในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการขุดคลองใหม่ และซ่อมคลองเก่าอย่างมากมายทั้งในกรุงเทพฯ และบริเวณใกล้เคียง ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมีนโยบายทำนุบำรุงคลองด้วยการขุดคลองใหม่ และขุดซ่อมคลองเก่าเพื่อให้คลองใช้ได้ดีอยู่เสมอ ได้มีการออกกฎหมายหลายฉบับ

เพื่อรักษาคลองให้ใช้การได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีระเบียบว่าด้วยการจราจรทางน้ำด้วย แต่ปรากฏว่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน คลอง ได้ถูกปล่อยปละละเลย ทั้งจากรัฐบาลและประชาชนทั่วไป ทำให้คลองมีความตื้นเขิน สกปรก บางคลองก็ถูกถมเป็นถนน จากสภาพการณ์ดังกล่าว ก่อให้เกิดภาวะปัญหาสภาพแวดล้อมเป็นพิษต่อประชาชนในปัจจุบัน เรื่องนี้น่าจะเป็นข้อคิดกระตุ้นให้คนปัจจุบันมองย้อนหลังไปสู่อดีตว่าบรรพบุรุษของเรานั้น ท่านได้วางผังเมืองโดยพิจารณาถึงความสำคัญ และการใช้ประโยชน์ของคลองในด้านต่าง ๆ ซึ่งทำให้เมืองในสมัยนั้น ได้ชื่อว่าเป็นเมืองที่สะอาด ร่มรื่น ด้วยแม่น้ำลำคลอง จนได้สมญาว่าเป็นเมือง “เวนิชตะวันออก” นั้น ถ้าได้มีการรักษาคลองให้ใช้ได้ดี อย่างมีประสิทธิภาพตามแบบที่บรรพบุรุษทำไว้ แทนที่จะทำลายเสียอย่างที่เป็นอยู่คงมีส่วนทำให้ประชาชน มีสุขภาพจิต และสุขภาพร่างกายดี กว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้อย่างแน่นอน

อย่างไรก็ดีทางด้านฝั่งธน ฯ หรือในจังหวัดธนบุรีในอดีตนั้น ยังมีคลองอยู่มากมาย ทั้งสายเล็กสายใหญ่และคลองเหล่านี้เปรียบเสมือนเส้นโลหิตของชาวธนบุรี ตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน

เมื่อท่านยืนอยู่ท่าพระจันทร์ สิ่งที่เห็นอยู่ทางฝั่งตรงกันข้ามคือโรงพยาบาลศิริราช และถัดขึ้นไปก็จะเป็นสถานีรถไฟบางกอกน้อย และนั่นคือจุดเริ่มต้นของคลองบางกอกน้อย หรือเรียกว่าปากคลองและถ้าท่านมองเรื่อยไปทางใต้ จะเห็นสิ่งสำคัญคือเจดีย์วัดอรุณ กรมอู่ทหารเรือ และวัดกัลยาณมิตร

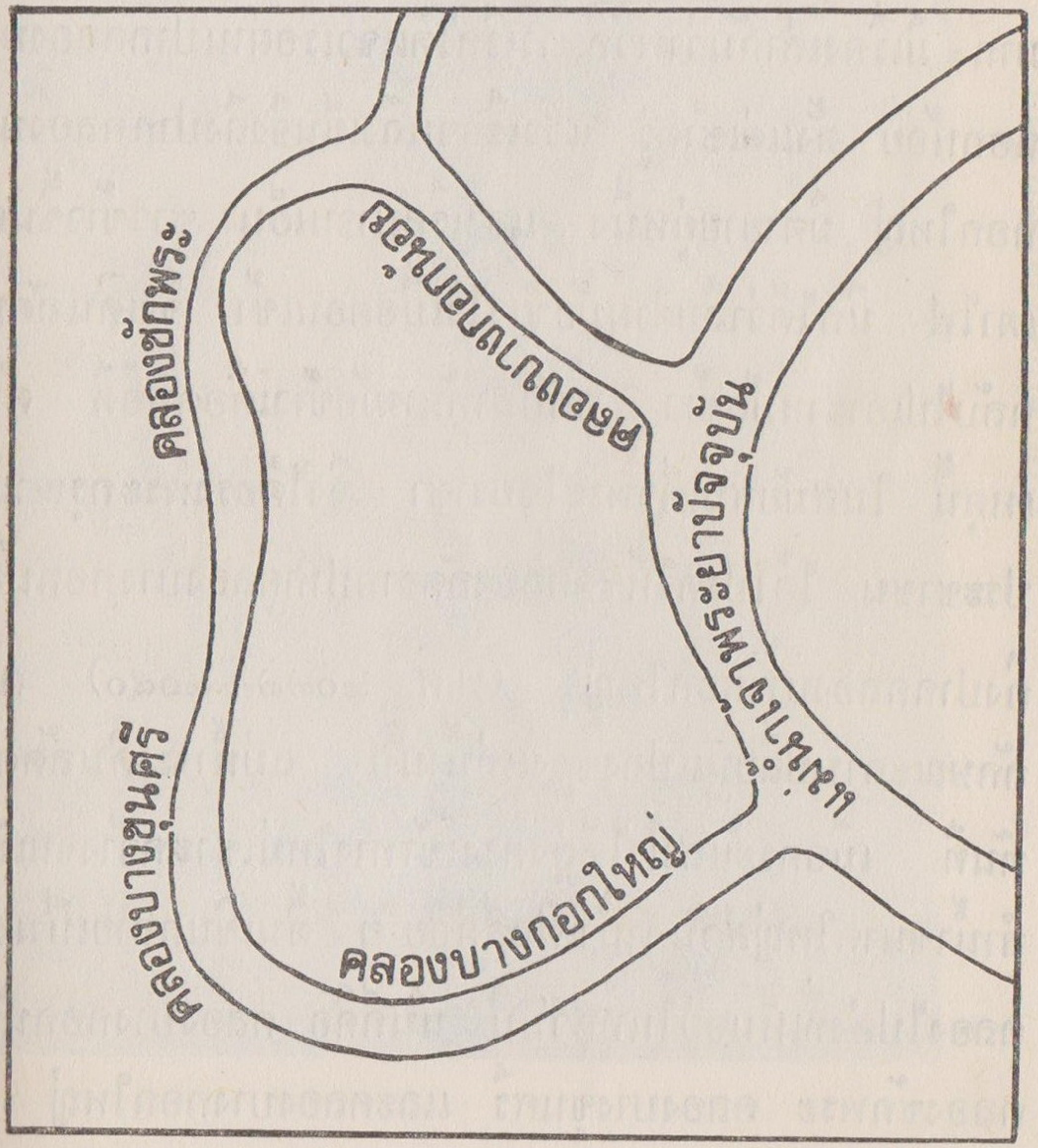

แล้วที่นั่นก็มีคลองอีกคลองหนึ่ง คือคลองบางกอกใหญ่ หรือคลองบางหลวง

ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เมืองธนบุรีมีชื่อเรียกว่า "ตำบลบางกอก" มีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลอ้อมโค้งเป็นรูปเกือกม้า นั่นคือความคดเคี้ยวของแม่น้ำเจ้าพระยา จากคลองบางกอกน้อยถึงคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งทำให้เสียเวลาในการเดินทางมาก มีเรื่องเล่ากันว่าพวกชาวเรือได้แจวเรือผ่านปากคลองบางกอกน้อย ตั้งแต่เช้าตรู่ แจวเรือจนถึงเย็นจึงถึงปากคลองบางกอกใหญ่ มีตายายคู่หนึ่ง แจวเรือมาจนเย็น ชาวข้าวขึ้นตั้งเตาไฟ นึกได้ว่าลืมฝาหม้อข้าวไว้เมื่อตอนเช้า จึงเดินลัดทุ่งกลับไปเอาฝาหม้อข้าว กลับมาทันหม้อข้าวเดือดพอดี ด้วยเหตุนี้ ในสมัยสมเด็จพระไชยราชา จึงได้ทรงพระกรุณาแก่ประชาชน ได้โปรดให้ขุดคลองลัดจากปากคลองบางกอกน้อยถึงปากคลองบางกอกใหญ่ (พ.ศ. ๒๐๗๗—๒๐๘๐) ตามลักษณะการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำนั้น แม่น้ำจะเดินลัดตรงทันที เมื่อกระแสน้ำได้พุ่งตรงเข้าทางใหม่เซาะกว้างจนเป็นลำน้ำขนาดใหญ่ส่วนลำน้ำเดิมก็ค่อย ๆ ตื้นเขินกลายเป็นลำคลองไปดังที่เห็นอยู่ในทุกวันนี้ นั่นก็คือ คลองบางกอกน้อย คลองชักพระ คลองบางขุนศรี และคลองบางกอกใหญ่

ภาพคลองบางกอกน้อย

ถ่ายบนสะพานอรุณอัมรินทร์

เมื่อพูดถึงเรื่องคลองของเมืองธนบุรี คลองแรกที่ควรรู้จัก คือ คลองบางกอกน้อย และสามารถกล่าวได้ว่า คลองบางกอกน้อยนี้ เกิดสมัยเดียวกันกับ ครั้งเมื่อแม่น้ำสี่สาย คือ ปิง วัง ยม น่าน ไหลมาบรรจบกัน จนกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา (เพราะคลองบางกอกน้อยคือแม่น้ำเจ้าพระยาเดิมนั่นเอง) ท่านที่ลงเรือเข้าไปในคลองบางกอกน้อย ก็จะได้เห็นสภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของชาวริมคลอง การทำสวนผลไม้ ตลอดจนวัดวาอาราม ที่มีประวัติมาแต่โบราณ

อาณาเขตของคลองในปัจจุบันยาวเพียง ๑๔ กิโลเมตร สภาพบ้านเรือนในช่วงแรก ๆ จะมีความหนาแน่นมาก เนื่องจากบริเวณนี้ค่อนข้างเจริญ มีถนนหลายสายตัดผ่านทำให้ความสำคัญของคลองลดลงไปบ้าง ในแง่เป็นเส้นทางคมนาคม เมื่อแล่นเรือลึกเข้าไป ท่านจะได้เห็นสภาพความเป็นอยู่แบบไทย ๆ มากขึ้น มีบ้านเรือนทรงไทย หลังคามุงจากบ้าง สังกะสีหรือกระเบื้องบ้าง ตั้งอยู่ริมตลิ่ง มีสะพานยื่นออกมาในคลอง มีหัวบันไดน้ำหรือศาลาท่าน้ำ ในช่วงเวลาเย็น ท่านจะพบเห็นสภาพชีวิตอีกแบบหนึ่งที่น่าอิจฉาของชาวริมคลอง คือที่ศาลาท่าน้ำ หรือหัวสะพาน จะเป็นที่จับกลุ่มนั่งคุยกันท่ามกลาง

สายลม เด็ก ๆ จะพากันว่ายน้ำ กระโดดน้ำเล่นอย่างสนุกสนาน มีเรือขายอาหารประเภทต่าง ๆ แล่นผ่านตลอดเวลา ชาวบ้านริมคลองจะอาศัยเรือเป็นพาหนะ อาชีพของชาวบ้านริมคลองก็คือการทำสวน

จากคลองบางกอกน้อย จะมีคลองเล็กแยกทางซ้ายมือนั่นคือ คลองบางขุนนนท์ ซึ่งมีชื่อเสียงทางสวนทุเรียนมาก เลยจากแยกบางขุนนนท์ทางขวามือ มีคลองแยกไปอีกคือคลองบางบำหรุ เลยจากปากคลองบางบำหรุไปนั้น เป็นทางสามแยก ขวามือไปอำเภอบางกรวย ส่วนซ้ายมือเรียกคลองชักพระ หรือคลองตลิ่งชัน (ที่เรียกว่าคลองชักพระเนื่องจากมีประเพณีที่เรียกว่างานชักพระ เป็นการเชิญพระบรมสารีริกธาตุจากวัดนางชี ในคลองด่าน ชักแห่ไปทางเรือจากหน้าวัดนางชีไปตามคลองด่านเลี้ยวซ้ายไปตามคลองบางหลวง และผ่านช่วงคลองปลายของคลอง ช่วงนี้คือคลองชักพระแล้วอ้อมไปคลองบางกอกน้อย ออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เลียบริมฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยามาสู่คลองบางหลวงแล้ววกเข้าปากคลองด่าน กลับไปยังวัดนางชี ประเพณีนี้เป็นงานบุญประจำปี ที่ชาวฝั่งธน ๆ ยังถือปฏิบัติกันมา) คลองช่วงนี้มีคลองแยกหลายสายเช่น

คลองบางระมาด คลองบางพรหม คลองมอญ คลองบางเชือกหนัง คลองบางแวก คลองบางขุนศรี ฯลฯ

เมื่อแล่นเรือผ่านคลองบางกอกน้อย สิ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือ อู่เรือพระราชพิธีซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งซ้ายของคลอง อู่เรือพระราชพิธีนี้สร้างขึ้นในสมัยกรุงธนบุรี เป็นที่เก็บเรือรบและเรือพระที่นั่งต่าง ๆ ในสมัยโบราณ เมื่อผ่านจะเห็นเรือพระที่นั่ง และเรืออื่น ๆ ขึ้นคานอยู่หลายลำ เรือเหล่านี้ล้วนแต่สร้างขึ้นในสมัยต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ทั้งสิ้น เช่น เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ เรือพระที่นั่งอนันตนาคราช เรืออเนกชาติภุชงค์ เรือพาลีรั้งทวีปเรือสุครีพครองเมือง ฯลฯ (เรือเหล่านี้ได้นำมาจัดขบวนให้ชมครั้งสุดท้ายเมื่อคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๕)

นอกจากนี้อาจกล่าวได้ว่า คลองบางกอกน้อยเป็นคลองกวี เพราะกวีคนสำคัญ ๆ ในสมัยก่อนได้ใช้เส้นทาง เดินทางผ่านไปมาตั้งแต่สมัยคลองบางกอกน้อยยังเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น ศรีปราชญ์ รัตนกวีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้เคยเดินทางผ่าน และได้กล่าวไว้ในกำศรวลศรีปราชญ์ว่า

“ฝ่ายเสียงสุโนกไห้ หานาง แม่ฮา
เรียมทรรทึงแถบโลม ลื่นเล้า
มาดลบำรุคราง ครวญสวาสดิ
ให้บำรงหน้าเหน้า จอดใจ
บำรุบำราศแก้ว กูมา
จักบำรุงใครใคร ช่วยได้
บ่รับบ่เริ่มอา บ่ร่วง ลุเลย
โอ้บ่เริ่มน้องไห้ ใฝ่เห็นสองเห็น ฯ”

ต่อมากวีในสมัยรัตนโกสินทร์อีกหลายท่านที่เดินทางผ่าน เช่นสุนทรภู่ ซึ่งมีเรื่องเกี่ยวพันกับคลองนี้มากมาย เช่นในวัยเด็กเคยเรียนหนังสือที่วัดชีปะขาว (วัดศรีสุดาราม) วัยหนุ่มก็ได้ ภรรยาคนหนึ่งที่เป็นชาวบางกรวยซึ่งชื่อนิ่ม ในสมัยต่อ ๆ มา ได้เดินทางผ่าน เช่นเมื่อครั้งเดินทางไปสุพรรณได้กล่าวไว้ในโคลงนิราศสุพรรณว่า

“ เลยวทางบางกอกน้อย ลอยแล
บ้านเก่าเผ่าเรือนแพ พวกพ้อง
เงียบเหงาเปล่าอกแด ดูแปลก แรกเอย
รำลึกนึกรักร้อง เรียกน้องในใจ ฯ”

และเมื่อคราวเดินทางไปนมัสการพระปฐมเจดีย์ได้เขียนไว้ในนิราศพระปฐมว่า

“จนนาวาคลาคล่องเข้าคลองกว้าง
ตำบลบางกอกน้อยระห้อยหวน
ตลาดแพแลตลอดเขาทอดอวน
แลแต่ล้วนเรือตลาดไม่ขาดคราว
ทุกเรือนแพแลลับระงับเงียบ
ยิ่งเย็นเยียบยามดึกให้นักหนาว
ในอากาศกลาดเกลื่อนด้วยเดือนดาว
เป็นลมว่าวเฉื่อยฉิวหวิวหัวใจ
โอ้บางกอกกอกเลือดให้เหือดโรค
อันความโศกนี้จะกอกออกที่ไหน
แม้นได้แก้วแววตามายาใจ
แล้วก็ไม่พักกอกดอกจริง ๆ”

สำหรับคลองบางหลวงหรือคลองบางกอกใหญ่ นับว่าเป็นคลองที่มีความสำคัญในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นราชธานี ปากคลองบางหลวงเคยเป็นที่ตั้งของพระราชวัง และบ้อมวิชัยประสิทธิ์ ดังนั้นตลอดสองฝั่งคลอง จึงเป็นที่ตั้งบ้านเรือน

ขนาดใหญ่ มีบริเวณกว้างของขุนนาง ข้าราชการผู้มีฐานะดี สลับกับเรือนราษฎร

ปากคลองบางหลวงเริ่มจากวัดกัลยาณมิตร ในอดีตมีสภาพเหมือนตลาดเพราะมีเรือขนาดใหญ่จากสวนนอกคือแถวบางช้าง นำสินค้า เช่น มะพร้าว กะปี น้ำปลา มาขาย และเรือเหล่านี้ชาวเรือจะใช้เป็นที่อยู่อาศัยในตัว ตลอดช่วงคลองบางหลวง มีผ่านที่สำคัญ ๆ เช่น ตลาดพลู ในอดีตนอกจากจะเป็นตลาดที่ค้าขายสินค้าแล้วยังมีกิจกรรมอื่นแทรกอยู่เช่น บ่อนเล่นถั่ว โป นอกจากนั้นยังมีโรงสี โรงฉ่านตั้งอยู่ริมคลอง ทั้งสองฝั่งคลอง นอกจากจะเป็นที่ปลูกสร้างบ้านเมืองแล้ว ส่วนใหญ่จะเป็นสวนผลไม้ สวนพลู สวนหมาก นอกจากนั้นก็เป็นสวนผลไม้ เช่น ทุเรียน มะม่วง ขนุน ลิ้นจี่ ลำไย ฯลฯ ชาวคลองบางหลวง จึงเป็นพ่อค้าแม่ค้าทั่วไป เพราะต่างก็มีสวนแทบทั้งนั้น สินค้าผลไม้ที่ขายบรรทุกเรือสำปั้น หรือเรือแจวไปขายที่ท่าเตียน ซึ่งตรงนั้นเรียกว่าตลาดท้องน้ำ ขุนวิจิตรมาตราได้กล่าวว่า “คลองบางหลวงที่ข้าพเจ้าเกิด มีสวนพลู สวนหมาก ซึ่งเป็นของเคียวกันมาทุกบ้านเรือนแต่โบราณ และอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสวนผลไม้

ภาพคลองบางกอกใหญ่ หรือคลองบางหลวง

ถ่ายบนสะพานเจริญพาศน์

ต่าง ๆ ส่วนผักต่าง ๆ มีต่อออกไปทางคลองภาษีเจริญ มะพร้าว ทางบางช้าง ปลา กะปี น้ำปลา ทางท่าจีน ของเหล่านี้ ผ่านคลองบางหลวงไปสู่ตลาดท้องน้ำ ส่วนของที่เป็นอาหาร ลงเรือพาย เร่ขายของจีน มีก๋วยเตี๋ยว ของไทยมีขนมจีน น้ำยา ซึ่งมักจะร้องว่าขนมจีนแม่วัณพา น้ำยาพระอภัย ถั่วงอกเสาวคนธ์ พริกป่นหัศชัย กับมีของหวานเบ็ดเตล็ด มีกล้วยแขก ข้าวเม่าทอด อ้อย กับของอื่น ๆ ซึ่งมักจะร้อง ว่า อ้อยจีนบางใหญ่ อ้อยไทยบางคูวัด ข้าวหลามตัด วัดระฆัง ขนมฝรั่งกุฎีจีน ฯลฯ" ถ้าสงสัยว่าเหตุใดคลอง เดียวกันจึงเรียกเป็นสองชื่อ ถ้าใช้เป็นหลักฐานราชการเรียกว่า "คลองบางกอกใหญ่" มีพิมพ์ไว้ในหนังสือหมอบลัดเล เป็น คำคู่กับคลองบางกอกน้อย แต่ชาวบ้านทั่วไปมักเรียก "คลอง บางหลวง" กันทั้งนั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระเจ้ากรุงธนบุรี ตั้งพระราชวังแถวปากคลองคนเลยเอาชื่อ "คลองบางหลวง" มาใช้เรียกทั้งนี้เพราะพระเจ้าแผ่นดินคือ "หลวง" นั่นเอง

คลองนี้นับว่าเป็นคลองกว้างคลองหนึ่ง สุนทรภู่ได้กล่าวไว้ในนิราศเมืองเพชรว่า

“ถึงบางหลวงล่วงล่องเข้าคลองเล็ก
ล้วนบ้านเจ๊กขายหมูอยู่อักโข
เมียขาวขาวสาวสวยล้วนรวยโป
หัวอกโอ้อายใจมิใช่เล็ก
ไทยด้วยกันครั้นว่าขอเอาหอห้อง
ต้องขัดข้องแข็งกระด้างเหมือนอย่างเหล็ก
มีเงินงัดคัดง้างเหมือนอย่างเจ๊ก
ถึงลวดเหล็กลนร้อนอ่อนละไม
ถึงวัดบางนางชีมีแต่สงฆ์
ไม่เห็นองค์นางชีอยู่ที่ไหน
หรือหลวงชีมีบ้างหรืออย่างไร
คิดจะใคร่แวะหาปรึกษาชี
ก็มืดค่ำอำลาทิพาวาส
เลยลิ่วศล่วงทางกลางวิถี
ถึงวัดบางนางนองแม้น้องมี
มาถึงที่ก็จะต้องนองน้ำตา”

ส่วนนายนรินทร์ธิเบศร์ ลงเรือไปทางเดียวกับสุนทรภู่ ได้กล่าวไว้ในนิราศนรินทร์ว่า

“มาด่านด่านบ่ร้อง เรียกพัก พลเอย
ตาหลิ่วตาเหลวปั๋ก ปิ๊ดไว้
ตาเรียมหลั่งชลตัก ตวงย่าน
ไฟด่านดับแดไหม้ มอดม้วยฤามี๋
นางนองชลน่านไล้ ลงบาง
ไหลเล่ห์ชลลงปราง แม่คล้ำ
แสนโศกสั่งสารปาง จากที่ ปลอบแม่
นาสิกเรียมซับน้ำ เนตรน้องนางนอง”

ในอดีต การปลูกบ้านเรือนนิยมปลูกริมน้ำ เนื่องจากความจำเป็นในการใช้น้ำจากแม่น้ำลำคลองในการอุปโภคบริโภค ในบางแห่งเช่นริมคลองมอญบางช่วง จะมีบ้านเช่าที่ปลูกติดกันเหมือนห้องแถวหันหน้าเข้าหาลำคลองตลอดแนว ทำให้ต้องมีสะพานยาวหน้าบ้าน เพื่อใช้เป็นทางเดินนอกจากบ้านริมน้ำแล้ว ยังมีเรือนแพซึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัย และร้านค้า เรือนแพนี้จะหนาแน่นในที่ชุมชนซึ่งมักจะเป็นปากคลอง หรือทางแยก ปัจจุบันสภาพได้เปลี่ยนไป เพราะเนื่องจากมีการตัดถนนผ่านแหล่งชุมชนจะเปลี่ยนเป็นย่านที่ติดถนน

คลองใดในปัจจุบัน ที่ยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคมก็จะมีสภาพที่กว้างขึ้น นอกจากเหตุธรรมชาติ คือการสึกกร่อนแล้ว ยังเกิดจากการเซาะของน้ำที่เกิดจากพาหนะที่เปลี่ยนมาเป็นเรือเครื่อง เช่น เรือหางยาว

แม้ว่าสภาพความเป็นอยู่ริมคลองจะเปลี่ยนไป แต่ลักษณะการเปลี่ยนส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณต้น ๆ คลอง ถ้านั่งเรือเข้าไปลึก ๆ แล้วก็จะพบสภาพที่มีแต่ความร่มรื่นเป็นสภาพที่เป็นไปตามธรรมชาติเหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจ และการเที่ยวตามคลองเพื่อการพักผ่อนนี้ กลายเป็นสัญลักษณ์ของเมืองธนบุรี ซึ่งเป็นที่รู้จักและนิยมของชาวต่างประเทศด้วย

ดังปราโมทย์ ทัศนาสุวรรณ กล่าวว่า “สำหรับนักท่องเที่ยวต่างประเทศที่เดินทางมาเที่ยวในประเทศของเรานั้น นอกจากอัศจรรย์ใจในความงามของวัดพระแก้ว และพระบรมมหาราชวังแล้ว สิ่งที่เขาชอบมากอีกอย่างหนึ่งก็คือคลอง..... สำหรับคนไทยเรามีชีวิต ที่คุ้นเคยกับแม่น้ำลำคลองมาแต่เด็ก แต่สำหรับชาวต่างประเทศนั้น คงไม่เคยเห็นลำคลองเล็ก ๆ ที่ไหลลัดเลาะไปในท่ามกลางความร่มครึ้มของหมู่แมกไม้สองฝั่ง ไม่เคยเห็นบ้านแบบไทยหลังเล็ก ๆ หลังคามุงจาก ที่ปลูก

อยู่ริมน้ำใต้ร่มเงามะพร้าวที่เอนทาบพื้น ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่ที่น่าอิจฉาของผู้คนตามริมน้ำ ดังนั้นเมื่อเขาเห็นภาพที่น่ารักนี้ในเมืองไทยจึงพากันติดอกติดใจมากและ "คลอง" นี่เอง อาจกล่าวได้เต็มปากว่าเป็นสัญลักษณ์อีกอย่างหนึ่งของเมืองไทยในสายตาของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ"

บุคคลสำคัญ

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช*

พระเจ้าตากสินมหาราช ทรงเป็นวีรบุรุษพระองค์หนึ่ง ได้ทรงปราบยุคเข็ญ กอบกู้ชาติไทย ให้พ้นภัยจากข้าศึกศัตรู ผู้มารุกราน แล้วจัดการบ้านเมืองให้มีความสงบสุขเข้าสู่สภาวะเป็นอิสรภาพ จึงได้ปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี นับว่าพระองค์ทรงเป็นผู้วางพื้นฐานความเป็นอิสระและเป็นปึกแผ่นของชาติไทย พระองค์หนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย

รัฐบาลและปวงชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าได้รำลึกถึงพระราชกรณียกิจอันยิ่งใหญ่ของพระองค์ที่ทรงมีต่อประเทศชาติด้วยความสำนึกกตัญญูกตเวที จึงร่วมใจกันสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ประดิษฐานเพื่อเทิดทูนพระเกียรติประวัติไว้ถวายสักการะ ณ วงเวียนใหญ่ กรุงเทพมหานคร เป็นลักษณะทรงม้าออกศึกมุ่งไปทางทิศตะวันออกพระหัตถขวาทรงพระแสงดาบ เมื่อพระบรมราชานุสาวรีย์สร้างสำเร็จแล้ว รัฐบาลจึงขอพระราชทานกำหนดเป็นงานรัฐพิธีเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดพระบรมราชานุสาวรีย์ในวันที่ ๑๗ เมษายน

---

* กรมศิลปากร ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๓ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พิฆเณศ, ๒๕๒๕ หน้า ๒๔๕—๒๔๗

พ.ศ. ๒๔๙๗ ซึ่งเป็นวันคล้ายวันพระบรมราชสมภพของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ต่อมารัฐบาลได้กำหนดให้มีงานรัฐพิธีฉลองสักการะประจำปีในวันที่ ๒๘ ธันวาคม ของทุกปี ซึ่งเป็นวันปราบดาภิเษกขึ้นครองราชสมบัติเรียกว่า "รัฐพิธีวันสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช" คือเป็นงานบรมราชานุสาวรีย์สำคัญของชาติวันหนึ่ง ซึ่งสำนักพระราชวังได้ออกหมายกำหนดการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงวางพวงมาลาถวายสักการะ ดังนี้

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถเสด็จพระราชดำเนิน โดยรถยนต์พระที่นั่งไปยังพระบรมราชานุสาวรีย์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงวางพวงมาลาพนักงานประโคมแตรมโหระทึก แล้วจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะทองทิศ ทรงกราบ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ การแต่งกายแต่งเครื่องแบบปกติขาว

ตั้งแต่เวลาเช้า ผู้แทนกระทรวงทบวง กรม สถานศึกษา สมาคม และองค์การต่าง ๆ ได้นำพวงมาลามาถวายสักการะพระบรมราชานุสาวรีย์

ที่ฐานอนุสาวรีย์มีคำจารึกว่า

อนุสาวรีย์สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์เฉลิม

พระบรมกฤษฎาภินิหาร

แห่งสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พระองค์ผู้เป็นมหาวีรบุรุษของชาติไทย

ประสูติ พ.ศ. ๒๒๗๗ สวรรคต พ.ศ. ๒๓๒๕

รัฐบาลไทยพร้อมด้วยปวงชนชาวไทย

ได้ร่วมกันสร้างขึ้นประดิษฐานไว้

เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พุทธศักราช ๒๔๙๗

เพื่อเตือนใจให้ประชาชนชาวไทยรำลึกถึงพระมหา-

กรุณาธิคุณที่ได้ทรงเพียรพยายามปราบอริราชศัตรู กอบกู้

เอกราชของชาติไทยให้กลับคืนคงดำรงอิสรภาพสืบมา

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาล ฉศก จุลศักราช ๑๐๙๖ ซึ่งตรงกับวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๒๗๗ ทรงเป็นบุตรนายอากรบ่อนเบี้ย ชาวจีนชื่อไหฮอง กับนางนกเอี้ยง ซึ่งมีเคหสถานอยู่หน้าบ้านเจ้าพระยาจักรี สมุหนายก ในขณะคลอดเกิดมีอัสนีบาตผ่าลงตรงเสาดั้ง ณ เรือนคลอดและมีเรื่องเล่ากันว่า เมื่อคลอดได้ ๓ วัน มีงูเหลือมใหญ่เลื้อยเข้าไปขดในกระด้งเด็กเป็นทักษิณาวัฏ โดยมิได้ทำอันตรายแก่ทารก บิดา มารดาเกรงบุตรจะเป็นนิมิตร้าย จึงยกบุตรให้แก่เจ้าพระยาจักรีเป็นบุตรบุญธรรม ตั้งแต่ได้เด็กมา เจ้าพระยาจักรีก็ได้ลาภผลเจริญรุ่งเรือง ดังนั้นท่านจึงตั้งชื่อเด็กว่า “สิน”

เมื่อเด็กชายสินอายุได้ ๕ ขวบ เจ้าพระยาจักรีนำไปฝากไว้กับพระอาจารย์ทองดี วัดโกษาวาส เพื่อศึกษาหนังสือไทย ขอม และพระไตรปิฎก ครั้นอายุได้ ๑๓ ปี ก็ได้นำตัวไปถวายเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกษฐ์ นายสินได้ศึกษาหาความรู้ในสำนักอาจารย์ญวน จีน และแขก ต่อมาอายุ ๒๑ ปี ได้อุปสมบท และได้พบกับพระภิกษุทองด้วง (สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ แห่ง

กรุงรัตนโกสินทร์) พระภิกษุทั้ง ๒ รูป แม้จะอยู่ต่างวัดก็ตาม แต่ก็เคยรู้จักคุ้นเคยกัน เพราะพระภิกษุทั้ง ๒ ได้เดินไปรับพระราชทานการถวายบิณฑบาตในพระราชวังเป็นประจำ วันหนึ่งมีชินแสจีนคนหนึ่ง เดินผ่านพระภิกษุทั้ง ๒ รูป ซึ่งกำลังนั่งรอรับพระราชทานการถวายบิณฑบาต ชินแสผู้นั้นเดินเลยไปแล้วชะงักเดินกลับมาใหม่พร้อมกับหัวเราะเสียงดัง พระภิกษุทั้งสองก็ถามว่า ท่านหัวเราะอะไร ชินแสจีนผู้นั้นก็บอกว่าตนเป็นหมอดูลักษณะของบุคคล ที่ตนหัวเราะก็เพราะ

เกิดมาข้าพเจ้าไม่ เคยเห็น
สองสหายหลายประเด็น เด่นชี้
ภายน่าว่าจักเป็น ปีนกษัตร์
นั่งอยู่คู่กันฉนี้ แน่ล้วนชวนหัวฯ*

ชินแสได้ทำนายพระภิกษุองค์แรก คือ พระภิกษุสินว่า

ชายใดใกรลักษณ์พร้อม เพราองค์
ศกดกษตรณดทรง สงช
สมบัติบัติยมง คลครอบ ครองแฮ
ชายนั้น คือ ท่านนี้ แน่ข้าพยากรณ์ฯ*

---

*กรมหมื่นพิทยาลงกรณ สามกรุง หน้า ๕๕—๕๘

ส่วนพระภิกษุองค์ที่ ๒ คือพระภิกษุทองด้วงนั้นซินแสก็ทำนายว่า

ท่านเป็นบุรุษต้อง ตามลักษณ์ ล้วนแล
บุญเด่นเห็นประจักษ์ เจิดกล้า
จักสู่ประภูศักดิ์ สุรกษัตร์
สืบศุภวงศ์ทรงหล้า สฤษดิ์เลยง เวียงสยาม ฯ*

พระภิกษุทั้ง ๒ รูปเมื่อได้ฟังคำทำนายก็บอกว่า ซินแสพูดเพ้อเจ้อ ล้อเล่นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ เมื่อพระภิกษุสินลาสิกขาบทก็ได้กลับเข้ารับราชการต่อมาได้ตำแหน่งมหาดเล็กรายงาน ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศน์ มหาดเล็กรายงานสินก็ได้เลื่อนตำแหน่ง เป็นหลวงยกกระบัตรเมืองตาก และเมื่อพระยาตากถึงแก่อนิจกรรม จึงโปรดให้หลวงยกกระบัตรสินดำรงตำแหน่งพระยาตาก ราษฎรเมืองตาก จึงเรียกว่าพระยาตากสิน เนื่องจากพระยาตากสินรับราชการด้วยความซื่อสัตย์ จึงโปรดให้เลื่อนเป็น พระยาวชิรปราการ เจ้าเมืองกำแพงเพชรซึ่งเป็นเมืองเอกด่านหน้าศึกในสมัยนั้น แต่ใน

---

*กรมหมื่นพิทยาลงกรณ **สามกรุง** หน้า ๕๔—๕๘.

ขณะนั้นพม่ายกทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยา พระยาวชิรปราการจึงได้ช่วยราชการศึกในกรุงศรีอยุธยา พระเจ้าเอกทัศน์ทรงอ่อนแอในการสงครามแม้แต่จะยิงปืนใหญ่ต่อสู้ข้าศึกนั้น ต้องได้รับพระบรมราชานุญาต ทำให้พระยาตากสินท้อใจเห็นว่าไม่มีทางที่จะรักษากรุงศรีอยุธาไว้ได้แน่ จึงได้รวบรวมสมัครพรรคพวกตีฝ่ากำแพงเมืองด้านตะวันออกไป เดินทางผ่านเมืองนครนายก ปราจีนบุรี ระยอง ซึ่งเมืองเหล่านั้นยินยอมเป็นสมัครพรรคพวก จนมาถึงเมืองจันทบุรี ซึ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ชายทะเลตะ นันออก เจ้าเมืองจันทบุรีไม่ยอมอ่อนน้อม พระยาตากสินจึงตัดสินใจตีเมืองจันทบุรีให้ได้ โดยสั่งให้ทหารเทอาหารมื้อเย็นทิ้งเสีย ให้ไปหากินเอาในเมืองจันทบุรี ถ้าไม่ได้ก็ต้องตายพร้อมกัน ด้วยความเด็ดเดี่ยวกล้าหาญของพระยาตากสิน ทำให้ทหารของพระยาตากตีเมืองจันทบุรีได้ พระยาตากสินก็สะสมเสบียงอาหารและเรือรบไว้ แล้วยกทัพมาตีเมืองธนบุรี สู้รบกับพม่าที่โพธิ์สามต้น และได้ชัยชนะยกทัพเข้ากรุงศรีอยุธยา พระยาตากสินเห็นว่า ไม่ควรตั้งราชธานีที่กรุงศรีอยุธยาต่อไป จึงย้ายมาตั้งที่กรุงธนบุรี

พระยาตากสินได้ปราบดาภิเศกเป็นกษัตริย์ เมื่อ ๒๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๓๑๐ หลังจากนั้นได้ทรงปราบปราม ก๊กต่าง ๆ ที่แตกแยกกันตอนเสียกรุงศรีอยุธยา คือ ก๊กเจ้าพระฝาง ก๊กเจ้าพระยาพิษณุโลก ก๊กเจ้านคร และก๊กเจ้าพิมาย

พ.ศ. ๒๓๒๑ พระเจ้าตากสินได้โปรดให้เจ้าพระยาจักรียกทัพไปตีเมือง เวียงจันทน์ ลานช้าง หลวงพระบาง และได้อัญเชิญพระแก้วมรกตและพระบางมายังกรุงธนบุรีด้วย

พ.ศ. ๒๓๒๓ เกิดจลาจลในประเทศเขมร พระเจ้าตากสินจึงโปรดให้เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ยกทัพไปปราบจลาจลในเขมร พอดีกรุงธนบุรีเกิดจลาจลเนื่องจากสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระสติวิปลาส สำคัญว่าพระองค์คุโสดาบัน จึงบังคับให้พระสงฆ์กราบไหว้ บรรดาขุนนางผู้ใหญ่ก็ข่มเหงรังแกราษฎร พระองค์จึงโปรดให้พระยาสรรค์ไปปราบ แต่พระยาสรรค์กลับยกทัพมาจับสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีให้สละราชสมบัติ และบังคับให้ทรงผนวช ตัวพระยาสรรค์เองคิดจะเป็นผู้สำเร็จราชการ แต่เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกทัพกลับจากเขมร บรรดาขุนนางผู้ใหญ่และราษฎรจึงอัญเชิญขึ้นครองราชสมบัติแทน จึงเป็นอันสิ้นสุดรัชสมัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินซึ่งมีระยะเวลา ๑๕ ปีเท่านั้น

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

(ช่วง บุนนาค)

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

(ช่วง บุนนาค)

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีอำนาจสิทธิขาดราชการทั้งปวง มีสรรพอาญาสิทธิ์ถึงประหารชีวิตผู้กระทำผิดอุกฤษฎ์โทษได้ มีมหันตเดชานุภาพยิ่งใหญ่ไม่มีผู้เสมอ

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นบุตรสมเด็จพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) และท่านผู้หญิงจันสมภพในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นผู้มีความฉลาด หลักแหลม และได้รับการศึกษาอย่างดีจากครูอาจารย์ในสมัยนั้น

ชีวิตข้าราชการ สมเด็จเจ้าพระยา ฯ ได้ถวายตัวเข้าเป็นมหาดเล็กในรัชกาลที่ ๒ และรับราชการมาโดยตลอด จนในสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้เพิ่มยศเป็นเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ และเป็น

ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ มีอำนาจเต็ม และเป็นอัครมหาเสนาบดีที่สมุหกลาโหมมีผลงานที่เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติอย่างมากมาย ต่อมาอีก ๔ ปี เลื่อนยศเป็นสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และเป็นที่ปรึกษาราชการแผ่นดินจนถึงแก่พิราลัย เมื่อวันที่ ๑๙ มกราคม พ.ศ. ๒๔๒๕

สมเด็จเจ้าพระยา ฯ ท่านเป็นคนผู้ยิ่งธนโดยกำเนิด และตามประวัติท่านได้น้อมเกล้า ฯ ถวายนิวาสสถานของท่านแด่รัชกาลที่ ๕ เพื่อจัดตั้งโรงเรียน ฉะนั้นสถานศึกษาวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยาจึงถือกำเนิดขึ้นเนื่องจากสมเด็จเจ้าพระยาฯ เป็นปฐมเหตุดังกล่าว

ด้วยเหตุนี้ทางวิทยาลัยครูบ้านสมเด็จ ฯ สมาคมศิษย์เก่าทายาทผู้สืบสกุลของสมเด็จเจ้าพระยา ฯ ตลอดจนบุคคลทั่วไปที่มีความนิยมนับถือในสมเด็จเจ้าพระยา ฯ ได้ร่วมแรงร่วมใจและกำลังทรัพย์ ด้วยศรัทธาอันแรงกล้าร่วมกันสร้างอนุสาวรีย์ของท่านประดิษฐาน ณ วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยา โดย

มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นเครื่องน้อมรำลึกถึง ผู้มีพระคุณแก่สถานศึกษา อีกทั้งเป็นการเผยแพร่เกียรติประวัติของสมเด็จเจ้าพระยา ฯ ผู้ซึ่งได้รับพระราชทานสร้อยนามยกย่องมาแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าเป็น “มหาบุรุษรัตโนดม” และเป็นอัครมหาเสนาบดี แต่เพียงผู้เดียวเท่าที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ ที่ทรงไว้ซึ่งเกียรติยศ ได้สิทธิขาดราชการทั้งปวง และให้สำเร็จสรรพอาญาสิทธิ์ อีกทั้งเป็นผู้ดำรงอยู่ในธรรมสุจริต กอบด้วยความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อพระราชวงศ์จักรี และแผ่นดินไทย หาผู้ใดเสมอเหมือนมิได้ มีอัธยาศัยหนักแน่นน้อมไปในความยุติธรรมและซื่อตรงประกอบด้วยสติปัญญาอันหลักแหลม และปรีชาสามารถยิ่งใหญ่หลายด้าน เช่น

ด้านการทหาร มีความสามารถทางการสงคราม ได้เป็นแม่ทัพหน้าไปตีเมืองบันทายมาศ เมื่อครั้นเป็นเจ้าหมื่นไวยวรนาถ ในการทำสงครามกับญวน เมื่อพ.ศ. ๒๓๘๔ เป็นผู้มีความปรีชาสามารถแก้ไขเหตุร้ายให้กลายดีได้ด้วยความฉลาด นอกจากนี้ ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า ได้อำนวยการ

ขุดคลอง สร้างป้อม และกำแพง เพื่อประโยชน์ทางยุทธ-ศาสตร์ และเป็นผู้บังคับบัญชาการฝึกทหารอย่างยุโรปขึ้น

ด้านการทูต เป็นผู้สันทัดในธรรมเนียม และภาษาฝรั่งในสมัยรัชกาลที่ ๓ เคยทรงแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาในการเจรจาแก้สัญญาทางไมตรี กับผู้แทนรัฐบาลอังกฤษ

ด้านการปกครอง เป็นนักปกครองชั้นเลิศ เป็นนักการเมืองที่สามารถในการรักษาเอกราชอธิปไตยของชาติไว้ได้ตลอดสมัยที่ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน

ทางด้านศาสนา เป็นผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธ-ศาสนาอย่างยิ่งได้ปฏิสังขรณ์วัดบุปผาราม และสร้างวัดศรี-สุริยวงศาวาส วัดสมเด็จพระปราสาทสิทธิดาราม วัดบ้านซ่อง วัดโคกตลุง จังหวัดราชบุรี ทั้งนี้เพราะบั้นปลายชีวิตท่านไปอยู่ที่จังหวัดราชบุรี

ทางด้านอักษรศาสตร์และวรรณคดี มีความสนใจในวรรณคดีไทยเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน และได้เป็นผู้อำนวยการแปลพงศาวดารจีนเป็นภาษาไทย ๑๙ เรื่อง

เมื่ออนุสาวรีย์สร้างเสร็จแล้ว ทางนายกสมาคมศิษย์เก่าฯ ฯพณฯ พล.อ.อ. ทวี จุลทรัพย์ จึงได้ขอพระราชทาน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิด อนุสาวรีย์ เมื่อวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๒๓ เวลา ๑๖.๐๐ น.

ที่ฐานอนุสาวรีย์ด้านหนึ่งจารึกว่า

สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ สมันตพงศ์พิสุทธิ์
มหาบุรุษรัตโนดม บรมราชตมรรคมหาเสนาธิบดี
มหาสุริย มัณฑลีมุรธาธร จักรรัตนสหจร สุรศรขรรค์
วรลัญจธานินทร์ปรมินทรมหาราชวรานุกูล
สรรพกิจจานุกิจมูลประสาทปรมา
มาตยากูลประยูรวงศ์วิวัฒน์
ผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน
ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต่อมาทางวิทยาลัยครู สมาคมศิษย์เก่า ชาวฝั่งธนบุรี และบรรดาลูกสุริยะทั้งหลาย ต่างจะร่วมบำเพ็ญกุศล และวางพวงมาลา เพื่อรำลึกถึงพระคุณของสมเด็จเจ้าพระยา ในวันที่ ๑๙ มกราคมของทุกปี

อนุสาวรีย์นี้ คืออนุสาวรีย์แห่งความดีของบุคคลที่อุทิศตนเพื่อชาติ ศาสนา กษัตริย์ อย่างแท้จริง ซึ่งชาวธนบุรีควรภาคภูมิใจ และถือเป็นแบบอย่าง

วรรณกรรม
สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

วรรณกรรม
สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่าในปี ๒๓๑๐ นั้น มิใช่เพียงแต่บ้านเมืองถูกทำลายย่อยยับเท่านั้น วรรณกรรมหลายเรื่องที่บันทึกไว้ก็ได้พลอยถูกทำลายไปด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ภายในเวลาไม่นานนัก ชาวไทยก็กลับมีเอกราชขึ้นมาใหม่ ด้วยพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี และเมื่อกษัตริย์พระองค์นี้ขับไล่พม่าและปราบก๊กต่าง ๆ ได้เรียบร้อย และได้ย้ายเมืองหลวงมาตั้ง ณ กรุงธนบุรี พระองค์มิได้ทรงละเลยงานทางด้านวรรณกรรม ทรงตั้งพระทัยที่จะฟื้นฟูวรรณกรรมไทยให้เข้าสู่สภาพเดิม แต่เนื่องจากกรุงธนบุรีเป็นราชธานีช่วงระยะเวลาเพียง ๑๕ ปี คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๑๐—๒๓๒๕ ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เพียงพระองค์เดียว คือสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี หรือสมเดจพระเจาตากสินมหาราช ทงยงเปนระยะเวลาที่ก่อร่างสร้างตัวหลังจากบ้านแตกสาแหรกขาด จากการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ แต่ก็ยังมีเวลาที่ได้สร้างสรรค์วรรณกรรมไว้เป็นเครื่องจรรโลงจิตใจ แม้จะไม่ได้รับการยก

ย่องว่าเด่นในด้านความไพเราะเหมือนวรรณกรรมสมัยอื่น ๆ แต่วรรณกรรมสมัยธนบุรีก็มีลักษณะเฉพาะตัวบางประการที่สะท้อนให้เห็นสภาพบ้านเมืองและจิตใจของประชาชนในสมัยนั้น

วรรณกรรมสมัยกรุงธนบุรี ได้รับอิทธิพลจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้เพราะผู้แต่งล้วนแต่เป็นผู้ที่มีชีวิตอยู่ในสมัยอยุธยามาก่อน ทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตามวรรณกรรมสมัยกรุงธนบุรี ก็มีลักษณะเฉพาะที่เป็นของตัวเองคือมีสำนวนภาษาที่เรียบง่าย อ่านแล้วเข้าใจได้ทันที แม้จะไม่เด่นถึงขนาดแต่ก็มีความไพเราะไม่ด้อยไปกว่าสมัยอื่น ๆ

วรรณกรรมในสมัยกรุงธนบุรี เท่าที่พบในปัจจุบันมีเพียง ๗ เรื่อง โดยมีกวีผู้ประพันธ์ ๖ ท่าน คือ

๑. บทละครรามเกียรติ์ พระราชนิพนธ์พระเจ้ากรุงธนบุรี ๔ ตอน ได้แก่

— พระมงกุฎประลองศร

— หนุมานเกี้ยวนางวารินี

นม. 959.31102 น315ร4197
104 ท365ม

— ท้าวมาลีวราชว่าความ

— ทศกัณฐ์ตั้งพิธีทรายกรด

๒. ลิลิตเพชรมงกุฎ
๓. อิเหนาคำฉันท์

} หลวงสรวิชิต (หน) ต่อมาในสมัย ร. ๑ มีตำแหน่งเป็นพระยาพระคลัง (หน)

๔. โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี ของนายสวนมหาดเล็ก

๕. กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ ของพระยาราชสุภาวดีและพระภิกษุอินทร์

๖. นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน (นิราศกวางตุ้ง) ของพระยามหานุภาพ

๗. เพลงยาวพระยามหานุภาพ ของพระยามหานุภาพ

รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี

เรื่องรามเกียรติ์นี้ตามหลักฐานพอจะอนุมานได้ว่า ได้เข้ามายังประเทศไทยไม่ต่ำกว่า ๘๐๐ ปี ยังมีภาพสลักศิลาเรื่องรามเกียรติ์ปรากฏอยู่ที่ปราสาทหินพิมายมีถ้ำพระราม ถ้ำสีดาอยู่ในสมัยสุโขทัย แต่เรื่องรามเกียรติ์ที่ปรากฏเป็นวรรณกรรมไทยนั้นเดิมจะเคยมีหรือไม่ ไม่มีหลักฐาน มีแต่คำฉันท์เรื่อง

นิราศสีดา เพียงเรื่องเดียวเท่านั้นที่ปรากฏขึ้นก่อนพระราช-นิพนธ์รามเกียรติ์ฉบับพระเจ้ากรุงธนบุรี การที่พระองค์ทรงเลือกเรื่องนี้ขึ้นมานิพนธ์ก็เพราะทรงมีพระราชดำริว่า เป็นเรื่องที่คนไทยรู้จักกันมานานแล้ว ควรจะรักษาเรื่องไว้ไม่ให้สูญอีกทั้งเมื่อเป็นการอบรมจิตใจของคนไทยไปด้วย เพราะรามเกียรติ์เป็นเรื่องที่แสดงเกียรติของพระรามเป็นเรื่องของการกู้ชาติบ้านเมือง เรื่องของความยุติธรรม และความซื่อสัตย์

ลักษณะของคำประพันธ์ มีลักษณะขึงขัง การดำเนินเรื่องรวดเร็ว ซึ่งแสดงให้เห็นพระนิสัยของพระองค์ว่าเป็นนักรบมากกว่ากวี มีการใช้คำน้อยแต่ได้ความชัดเจนดังตัวอย่างเช่น

“ครั้นถึงจึงเผ้าพระพรต
กำสรดหาบอกความไม่
พระพรตเห็นต้องมัดไว้
ตัดด้วยพระขรรค์ชัยมิช้า”

ตอนหนุมานเกี้ยวนางวาริน

“ขวัญเอยขวัญตา กรุณาบ้างเถิดมารศรี
พี่จะติดตามต่อไพรี ปรานีเหมือนอวยชัยไป

ว่าพลางทางรวบรึงรัด เออน้ีหยิกกัดเป็นไฉน
ดูแรงแข็งขืนหรือไร พัดพันกันไปเป็นโกลา”

ลิลิตเพชรมงกุฎ

ลิลิตเพชรมงกุฎ เป็นลิลิตสุภาพ เนื้อเรื่องดัดแปลงมาจากเรื่องท้าววิกรมาทิตย์ หรือเวตาล หลวงสรวิชิต (หน) คงจะแต่งเรื่องนี้ขึ้นเป็นเรื่องแรกแม้ความไพเราะจะไม่เด่นเท่าลิลิตพระลอ แต่ก็มีความไพเราะพอตัว เพราะใช้ถ้อยคำง่าย ๆ สามารถอ่านเข้าใจได้โดยตลอด ตัวอย่าง เช่น ตอนชมโฉมพระเพชรมงกุฎว่า

พระเอี่ยม โอภาสพ้น ภูวดล
ดุจอินทร์จากอำพล สู่หล้า
ฤาสุริยาดำกล จากรถ มาฤา
ฤาว่าจันทร์แจ่มฟ้า จากฟ้ามาดิน

ฯลฯ

และบทชมโฉมว่า

เกาทัณฑ์ค้อมดุจค้อม ขนงสมร
ขนเนตรงามดุจงอน รถไท้

สองเนตรส่องเสมอศร เสียวจิต พี่แม่
ปรางเปล่งเห็นเรียมให้ นึกเน้นปรางนวล
โอษฐ์สรวลเสียงว่าแย้ม ยวนรับ
ศอดงศอหงสยบ ปกรอน
ถันนางยุคลคับ ทรวงเต่ง เต้าแม่
สรรพสรรพางค์อ่อนอ้อน นิ่มเนื้อนวลผจง ฯ

ชมธรรมชาติ

กรรณิการ์เกดแก้ว กาหลง
พุดชาติลำดวนดง ดกค้อม
จำปากลิ่นประยง หอมกลิ่น มานา
ยี่สุ่นบุนนาคน้อม กิ่งสร้อยกุสุมาลย์

อิเหนาคำฉันท์

อิเหนาคำฉันท์เป็นคำฉันท์เพียงเรื่องเดียว ของหลวงสรวิชิต (หน) แต่งไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๒ เริ่มเรื่องตอนอิเหนาเผาเมืองดาหา ไปจนถึงอิเหนาเข้ามาแก้ตัวในเมืองดาหา คำฉันท์ที่ใช้มีอยู่ไม่กี่ประเภทและมีกาพย์ปน การแต่งไม่ค่อยเคร่งครัดต่อกฎเกณฑ์ข้อบังคับนัก แต่ก็มีตอนที่ไพเราะอยู่หลายตอนเช่น

ตอนพี่เลี้ยงชมโฉม

โฉมราชสองสรรพะบู พิศโฉมพระพฺธู
ก็ลืมแลโฉมเชษฐา
พิศโฉมวรเชษฐูเลือนตา ลืมแลพนิดา
ดังนี้ก็สุดโฉมฉงน

ตอนชมธรรมชาติ

ชลใสแลไหลเชี่ยว ชำเราะเลี้ยวกระทั่งผา
โดดโดนกระโจนมา กระทบทุ่มวิมลฟอง
ชมชลยลผลหมู่ มัสยาคณานอง
ว่ายแวบแฉลบปอง ผลพฤกษะหลั่นลง ฯ

โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี

โคลงยอพระเกียรติพระเจ้ากรุงธนบุรี นายสวนมหาดเล็กได้แต่งเรื่องนี้ขึ้นถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี เป็นการสดุดี สรรเสริญพระมหากษัตริย์และเพื่อให้คนรุ่นหลังได้ทราบเกียรติคุณของพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่งเป็นคำโคลงมี ๘๕ บท เนื้อเรื่องนอกจากจะเป็นการยอพระเกียรติกษัตริย์แล้ว ยังได้พรรณนาเหตุการณ์บ้านเมืองในสมัยนั้นไว้ด้วย สำนวนที่ใช้เป็น

แบบเรียบ ๆ ถ้อยคำเข้าใจง่ายไม่มีคำโบราณปน เขียนตามความจริงจึงมีประโยชน์ทางประวัติศาสตร์มาก ตัวอย่างคำประพันธ์ ได้แก่

บทยอพระเกียรติ

แม้พระจักรรัตน์เจ้า จักรพาพ
ไป่เสด็จสู่ธนสถาน ที่นั้
หมู่นรากรจะลาญ ลาชีพ
เพื่อกฤษดาหารกี้ ก่อนสิ้นสุดหา

บทพรรณนาถึงการประลองฝีมือ

ดาบดั้งดิ่งโดดดั้น จบั้นแรง
แขกกระบี่คำแหงแขง แข่งเหล้น
กระบี่ต่อกระบี่แทง ฟันฟาดกันมา
ทวนต่อทวนต้นเต้น สู้สู้ดูขยัน

บทแสดงความมุ่งหมายในการแต่ง

คิดด้วยสุจริตด้วย กตัญญู
คุณพระปกกระหม่อมชู ชี้นชร้อง

หาสิ่งจะสนองภู　　*ธรสุด สนองนา*
จึงแต่งตามขบวนต้อง　　*เรื่องไว้เป็นเฉลิม*

หวังให้กุลบุตรเบื้อง　　*อนาคต*
ให้ปรากฏเกียรติยศ　　*ปีนเกล้า*
ไปผลแต่สดับพจน์　　*ราวเรื่อง สนองนา*
ก็จะสาธุการเข้า　　*คำชี้ชมผล*

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์

กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ แต่งโดยพระยาราชสุภาวดี และพระภิกษุอินทร์ นักวรรณคดีได้ลงความเห็นว่าพระยาราชสุภาวดีเป็นผู้แต่งขึ้นก่อน แล้วจึงอาราธนาให้พระภิกษุอินทร์ช่วยแต่งต่อจนจบ และคาดว่าสมเด็จกรมพระปรมานุชิตชิโนรสคงจะได้ทรงยึดฉบับนี้เป็นแบบอย่างในการนิพนธ์กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ของพระองค์ขึ้น ถ้อยคำสำนวนบางตอนจึงคล้ายคลึงกันมาก ตัวอย่างคำประพันธ์ได้แก่

อย่าเยี่ยงหญิงโฉด　มักหึงขึ้งโกรธ　วิวาทครุ่นไป
การเรือนการเหย้า　ไม่เอาใจใส่　สดึงรึงไหม
สำหรับกระษัตรี

แม้จักปักเย็บ ตัดเสื้อจะเก็บ เนื่นช้าเป็นปี
ยกไนมาตั้ง นั่งกุมสำลี ไม่ชักสักที พูดซิกขิกหัว

นิราศพระยามหานุภาพไปเมืองจีน (นิราศกวางตุ้ง)

นิราศเรื่องนี้พระยามหานุภาพ เป็นกวีท่านหนึ่งทางด้านกลอนผู้หนึ่ง ได้บันทึกเหตุการณ์ที่สำคัญตอนหนึ่งในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี คือการส่งทูตไปเมืองจีนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๔ นิราศเรื่องนี้เป็นการบันทึกเหตุการณ์ต่าง ๆ ในระหว่างการเดินทางโดยทางเรือมีความพรรณนาที่ไพเราะ และบรรยายความได้ชัดเจนหลายตอน ตัวอย่างคำประพันธ์ได้แก่

ครั้นเรือล่องคล้อยคลองตลาดเลี้ยว
ตลิ่งเหลี่ยวแลชลนัยไหล
จะจากเรือน จากเพื่อนภิรมย์ไกล
ดั่งสายใจนี้จะขาดจากอาตมา
โอ้ความปรีดิ์เปรมเกษมสันต์
ตั้งแต่จะนับวันคอยหา
จะนับเดือนเคลื่อนสังวัฏอัจฉรา
จะก้มหน้านั่งช้าระกำไป ฯ

บรรยายภาพชาวจีนอุ้มลูกหลานมาดูคนไทย

อันหญิงชายประชาข้าเวียงไชย
ก็วิ่งไขว่ซ้อนหน้ามาอลวน
บ้างอุ้มลูกจูงยายตะพายหลาน
ก็ลนลานวิ่งเบียดกันเสียดสน
ที่ชรามายากลำบากตน
ก็ขึ่คนริบเร่งมาเล็งแล
เอาแว่นตาติดเนตรเข้าเพ่งพิศ
หวังจิตให้รู้จักตระหนักแน่
ทั้งสาวหนุ่มกลุ้มกลัดมาอัดแอ
ซ้อแซ้เพ่งพิศพินิจไทย

เพลงยาวพระยามหานุภาพ

นอกจากนิราศเรื่องนี้แล้ว พระยามหานุภาพ ยังได้แต่งเพลงยาวไว้อีกด้วย ซึ่งเป็นไปตามความนิยมของกวีในสมัยนั้น ปรากฏว่าเพลงยาวของพระยามหานุภาพเป็นสำนวนสั่งสอนสตรี ที่คมคายยิ่งสำนวนหนึ่ง ตัวอย่างเช่น

เห็นแต่พักตรสักว่าเพื่อนก็ผูกรัก
สมานสมัครมิทันไรก็หน่ายแหนง

ทุกสิ่งสรรพ์สารพันจะเสียบแทง
เป็นเสี้ยนแสลงแทงจิตให้เจ็บใจ

ฯลฯ

สงวนกาย รักกายเสียดายพักตร
จึงสมศักดิ์เกิดศรีจำเริญศรี
สงวนตัวอย่าให้กลั้วปนราคี
จะเป็นที่แขวนปากทั้งปวงไป

ฯลฯ

สรปวรรณกรรมสมัยกรงธนบุรี เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงรวบรวมชาติและย้ายราชธานีมาตั้ง ณ กรุงธนบุรี วรรณกรรมก็เริ่มมีชีวิตชีวาขึ้น แต่เนื่องจากช่วงระยะเวลาเพียง ๑๕ ปี และเป็นช่วงเวลาที่เริ่มสร้างทุกอย่างวรรณกรรมจึงมีอยู่น้อย และยังมิทันจะก้าวเข้าถึงขีดของความรุ่งเรืองก็มีอันเป็นถึงกาลอวสานแห่งกรุงธนบุรี แต่วรรณกรรมนี้มิได้ถูกทำลาย และกวีบางท่านก็มีชีวิตยืนยาวต่อมาจนได้สร้างงานชิ้นสำคัญ ๆ ไว้ในสมัยรัตนโกสินทร์ หากจะกล่าวว่าความรุ่งเรืองทางด้านวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์นั้นสืบเนื่องมาจากกวีครั้งกรุงธนบุรีก็เห็นจะถูกต้อง อย่างไรก็ดี วรรณกรรมสมัย

กรุงธนบุรีมีการใช้ถ้อยคำและความนึกคิดของกวี ที่มีลักษณะเฉพาะตัวเป็นตัวของตัวเองอย่างเด่นชัด ควรแก่การพิจารณาศึกษาอย่างละเอียด เพราะเมื่อพิจารณาวรรณกรรมแต่ละเรื่องในสมัยกรุงธนบุรีแล้ว มีผู้กล่าวว่าคำจำกัดความที่เหมาะสมที่สุด ของวรรณกรรมในสมัยกรุงธนบุรีก็คือ “วรรณคดีแห่งชีวิต” เนื่องจากได้สะท้อน ความรู้สึกนึกคิด สภาพจิตใจ และบุคลิกลักษณะของชาวธนบุรีออกมาให้เห็นได้อย่างชัดเจน และงดงามด้วยศิลปะแห่งการเรียบเรียง มีการใช้ถ้อยคำที่เรียบง่าย ไพเราะสันโดด มีลักษณะเป็นวรรณคดีอย่างแท้จริง

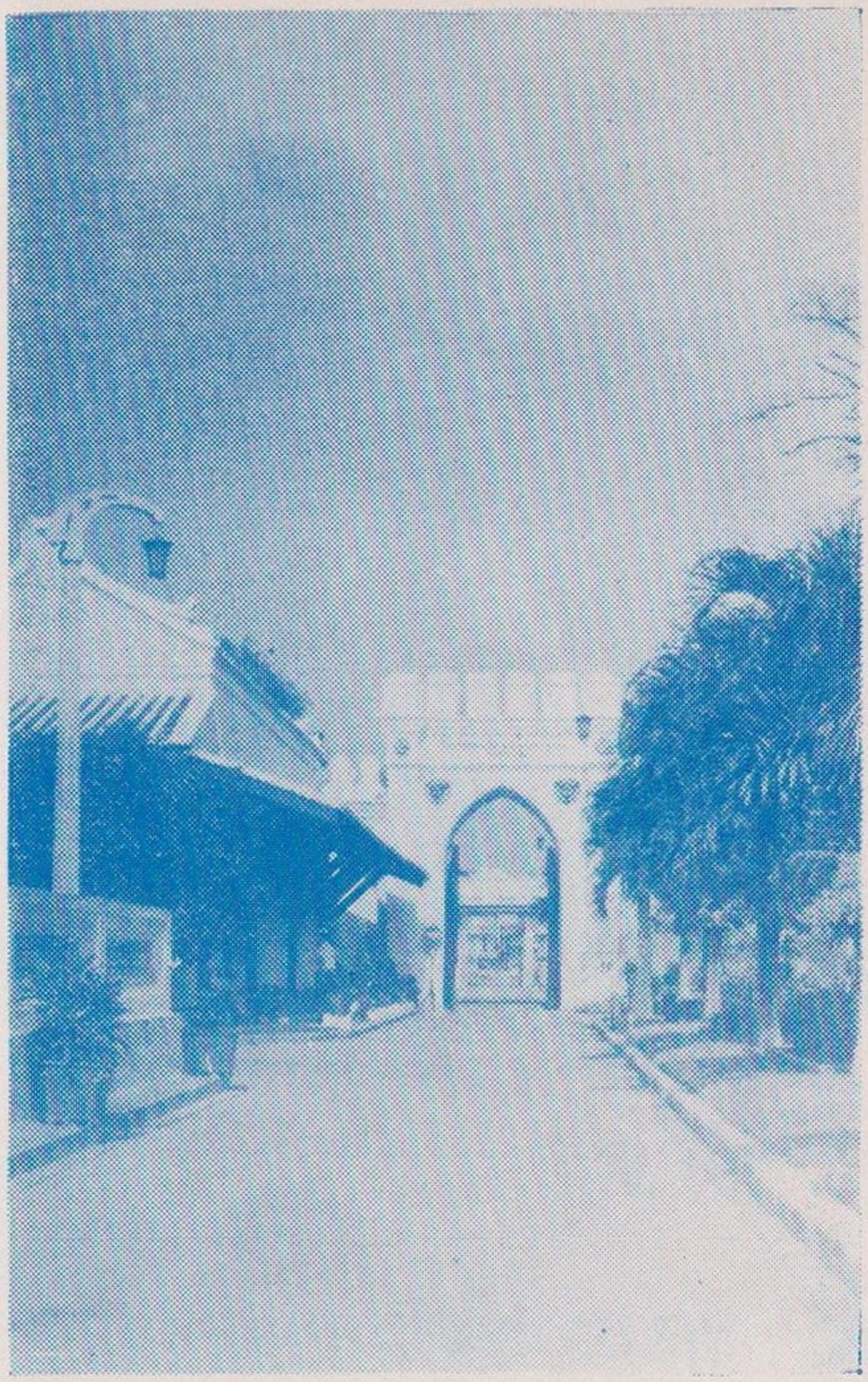

พระราชวังเดิม

สถานที่และศิลปวัฒนธรรม

จาก

วัง และ วัด

พระราชวังเดิม*

พระราชวังเดิม หรือที่เรียกว่า "พระราชวังเดิมกรุงธนบุรี" นั้น สมเด็จพระเจ้าตากสินได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้น ณ บริเวณเหนือปากคลองบางหลวง ธนบุรีเมื่อครั้งที่พระองค์กู้เอกราช และทรงย้ายราชธานีมาจากกรุงศรีอยุธยา

ต่อมาพระราชวังเดิมนี้ได้เป็นที่ประทับของเจ้านายหลายพระองค์ คือ

๑. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าอิศรสุนทร (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย)

๒. พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

๓. กรมหมื่นบวรวิชัยชาญ ราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

๔. กรมหลวงวงศาธิราชสนิท ราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

---

*คณะทำงานเฉพาะกิจ การจัดทำหนังสือ **นำชมกรุงรัตนโกสินทร์** กรุงเทพฯ; อมรินทร์การพิมพ์ 2525 หน้า 67–68

๕. สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาจักรพรรดิพงศ์ ราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ ปรากฏว่าไม่มีเจ้านายพระองค์ใดประทับอยู่ที่พระราชวังเดิมนี้เลย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ จึงพระราชทานให้เป็นที่ทำการโรงเรียนนายเรือ เพราะเป็นสถานที่ใกล้ชิดกับที่ว่าการกรมทหารเรือ และได้ทรงมีพระบรมราชานุญาตให้กรมทหารเรือเป็นผู้รับผิดชอบแก้ไขเปลี่ยนแปลง โดยสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่มีมาแต่เดิม เช่น ท้องพระโรง พระตำหนักเก๋ง และศาลเจ้าตากนั้น ให้คงไว้ตามเดิม

ใน พ.ศ. ๒๔๘๕ เกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ (สงครามมหาเอเชียบูรพา) ทางการจึงได้ย้ายโรงเรียนนายเรือไปที่เกล็ดแก้ว อำเภอสัตหีบ จังหวัดชลบุรี ดังนั้นอาคารเรียนที่พระราชวังเดิมกว้างลง ทางการจึงรื้ออาคารดังกล่าวแล้วสร้างเป็นอาคารทรงไทยให้เป็นที่ตั้งกองบัญชาการกองทัพเรือ และกรมการเงินทหารเรือเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ ต่อมาได้มีหน่วยราชการของกองทัพเรือมาตั้งที่ทำการในเขตพระราชวังเดิม คือ กรม

ยุทธศึกษาทหารเรือ และกรมสื่อสารทหารเรือ ตราบเท่าทุกวันนี้

ภายในพระราชวังเดิมปัจจุบันนี้มีโบราณสถานและโบราณวัตถุที่สำคัญ คือ

๑. ท้องพระโรง เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสิน ทรงย้ายราชธานีมาตั้งที่กรุงธนบุรีแล้ว ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังเดิมอันประกอบด้วย ท้องพระโรงและตำหนักเก๋ง

ปัจจุบันนี้ทางการได้ใช้ท้องพระโรงชั้นในเป็นห้องรับรองพิเศษ และเป็นห้องประชุมของกองทัพเรือ ส่วนท้องพระโรงชั้นนอกใช้เป็นที่ประกอบงานพิธีของกองทัพเรือในบางโอกาส

๒. ระฆังจีน เป็นโบราณวัตถุที่อยู่ในท้องพระโรงชั้นนอก เป็นระฆังขนาดใหญ่ บนตัวระฆังมีคำจารึกภาษาจีน หูแขวนระฆังเป็นรูปมังกรคาบแก้วแบบจีน ส่วนฐานแขวนระฆังเป็นแบบไทย คือที่หัวเสาแกะเป็นรูปบัวหงาย มีพญานาคพาดอกเกาะอยู่กับหัวเสาตัวละข้าง สันนิษฐานว่าฐานระฆังนี้คงจะต้องทำขึ้นภายหลัง ซึ่งลักษณะของศิลปทั้งสองแบบก็เข้ากันได้อย่างกลมกลืน

๓. พระตำหนักเก๋งสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ เดิมเรียกว่า "พระตำหนักเก๋ง" พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประสูติและประทับที่พระตำหนักนี้ชั่วระยะหนึ่งก่อนที่จะทรงย้ายไปประทับที่วังหน้า ต่อมาได้มีเจ้านายหลายพระองค์ได้ประทับอยู่ที่พระตำหนักนี้ ปัจจุบันชั้นบนของพระตำหนักใช้เป็นที่ทำการของผู้ชำนาญการกองทัพเรือ

๔. ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสิน เรียกกันสั้น ๆ ว่า "ศาลเจ้าตาก" สันนิษฐานว่ามีมาแต่สมัยสมเด็จพระเจ้าตากสิน และคงจะเป็นเพียงศาลพระภูมิประจำพระราชวังเท่านั้น เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยประทับที่พระราชวังนี้ เป็นเวลาถึง ๒๗ ปี จึงพอสันนิษฐานได้ว่า พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมแซมบูรณะพระราชวังซึ่งรวมทั้ง "ศาลเจ้าตาก" นี้ด้วย นอกจากนี้ในสำเนาพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถึงพลเรือโทพระยาชลยุทธโยธินทร์ ก็ปรากฏว่ามีการกล่าวถึง "ศาลเจ้าตาก" แล้ว เพราะฉะนั้นศาลนี้จะต้องมีมาก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแน่นอน

๕. **พระตำหนักเก๋งคู่** เป็นเก๋งจีน ๒ หลังคู่ อยู่ริมประตูพระราชวังด้านตะวันออก หลังในเคยเป็นที่บรรทมของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ปัจจุบันใช้เป็นที่ทำการของแผนกผลิตภาพและคลังพัสดุ กรมยุทธศึกษาทหารเรือ

๖. **ป้อมวิชัยประสิทธิ์** สร้างขึ้นในแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา ปีที่สร้างไม่อาจระบุได้แน่นอน ป้อมนี้เมื่อสร้างเสร็จแล้วได้รับพระราชทานนามว่า "ป้อมวิชเยนทร์" จนเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี โปรดเกล้าฯ ให้ดัดแปลงป้อมวิชเยนทร์และพระราชทานนามใหม่ว่า "ป้อมวิชัยประสิทธิ์" เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๔

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า ฯ โปรดเกล้า ฯ พระราชทานพระราชวังเดิมให้เป็นที่ทำการโรงเรียนนายเรือ ป้อมวิชัยประสิทธิ์จึงตกอยู่ในความดูแลของกองทัพเรือตั้งแต่นั้นมา ป้อมนี้เคยเป็นที่ยิงปืนเที่ยงและปืนพระราชพิธี กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ

วัดต่าง ๆ ในธนบุรี

ปัจจุบัน "กรุงเทพมหานคร" มีวัดทั้งหมด ๓๙๙ วัด เฉพาะทางด้านฝั่งธนบุรีมีทั้งหมด ๒๐๒ วัด กล่าวคือ

๑. เขตธนบุรี ๒๕ วัด
๒. เขตคลองสาน ๘ วัด
๓. เขตราษฎร์บูรณะ ๙ วัด
๔. เขตบางขุนเทียน ๓๐ วด
๕. เขตภาษีเจริญ ๓๐ วัด
๖. เขตหนองแขม ๔ วัด
๗. เขตบางกอกน้อย ๕๕ วัด
๘. เขตบางกอกใหญ่ ๑๓ วัด
๙. เขตตลิ่งชัน ๒๘ วด

ในจำนวนวัดดังกล่าว มีวัดที่น่าสนใจ เชิงประวัติศาสตร์ โบราณคดี วิทยาคุณ จิตรกรรม ปฏิมากรรม และสถาปัตยกรรม อยู่เป็นอันมาก เฉพาะที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. วัดอรุณราชวราราม (พระปรางค์)
๒. วัดระฆังโฆสิตาราม (สมเด็จพระพุฒาจารย์โต)
๓. วัดศรีสุดาราม (สำนักเรียนของสุนทรภู่)
๔. วัดสุวรรณาราม (จิตรกรรม)
๕. วัดราชโอรสาราม (โบราณคดีและสถาปัตยกรรม)
๖. วัดราชสิทธาราม (ประวัติศาสตร์)
๗. วัดพิชยญาติการาม (สถาปัตยกรรม)

นอกจากนี้ยังมีวัดพัฒนาตัวอย่าง ตามโครงการพัฒนาวัดของกรมการศาสนา และคณะสงฆ์เฉพาะ "ธนบุรี" มีอยู่ ๙ วัด คือ วัดดาวคนอง วัดบางสะแกนอก วัดคฤหบดี

วัดบวรมงคล วัดราชสิทธาราม วัดเศวตฉัตร วัดรายฎร์บูรณะ และวัดวิจิตรการนิมิตร วัดเหล่านี้สะอาด สงบ และร่มรื่น เป็นแบบฉบับที่ดีทั้งด้านศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล และศาสนธรรม

ในที่นี้จะขอนำมากล่าวรายละเอียดเฉพาะบางวัด ที่น่าสนใจและควรศึกษาเท่าที่เนื้อที่ของหนังสือเล่มนี้จะอำนวยให้เท่านั้น

วัดอรุณราชวราราม*

วัดอรุณราชวราราม เป็นพระอารามชั้นเอก ชนิดราช-วรมหาวิหาร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เหนือพระราชวังเดิม เป็นวัดโบราณสร้างแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เดิมเรียกวัดมะกอก แล้วเปลี่ยนเป็นวัดมะกอกนอก ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นวัดแจ้ง พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงปฏิสังขรณ์พระอุโบสถเก่า

ครั้นถึงรัชกาลที่ ๑ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า-นภาลัย เมื่อครั้งยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ได้ทรงสร้างพระอุโบสถใหม่สำเร็จในปี พ.ศ. ๒๓๖๓ เมื่อขึ้นครองราชย์แล้ว ได้โปรด-เกล้าฯ พระราชทานนามวัดว่า วัดอรุณราชธาราม ภายหลังเปลี่ยนเป็นวัดอรุณราชวราราม

ต่อมารัชกาลที่ ๓ ทรงสร้างพระปรางค์เป็นยอดมงกุฎ มีฐานกลมโดยรอบ ๕ เส้น ๑๘ วา สูง ๑ เส้น ๑๓ วา ๑

---

*คณะทำงานเฉพาะกิจ การจัดทำหนังสือ นำชมกรุงรัตนโกสินทร์ กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2525 หน้า 129—131

พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม

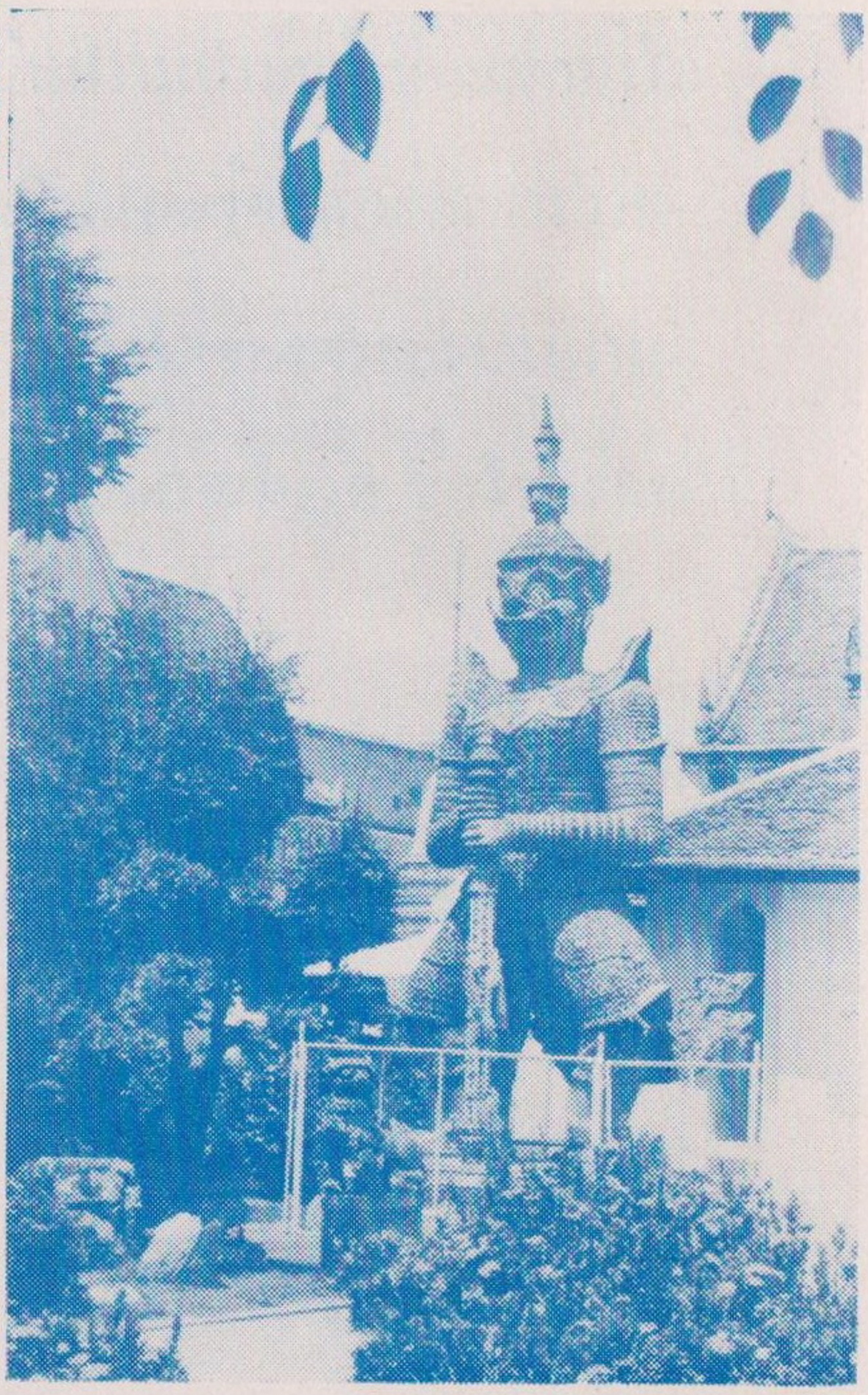

ยักษ์วัดแจ้ง

ศอก ๑ คืบ ๑ นิ้ว และทรงปฏิสังขรณ์ทั่วพระอารามจนสำเร็จ พอกะงานฉลองก็เสด็จสวรรคต

รัชกาลที่ ๔ ให้จัดงานฉลองต่อ และโปรดเกล้าฯ ให้สร้างมณฑปเพิ่มเติม

พอถึงรัชกาลที่ ๕ ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ เกิดเพลิงไหม้พระอุโบสถ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถใหม่เกือบทั้งหมด โดยมอบให้กรมหมื่นปราบปรปักษ์เป็นแม่กองในการบรณะ ได้จัดงานฉลองพระอโบสถพร้อมกับงานพระราชพิธีทวิธาภิเษก เงินที่เหลือจากการบริจาคของพระบรมวงศานุวงศ์โปรดเกล้าฯ ให้นำไปสร้างโรงเรียนภายในวัด ชื่อโรงเรียนทวิธาภิเษก

ในปี พ.ศ. ๒๔๕๒ โปรดเกล้าฯ ให้ซ่อมพระปรางค์และสิ่งอื่น ๆ ภายในวัด แล้วมีการฉลองอีก ได้ทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง ชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร และเสด็จพระราชดำเนินมาทอดผ้าพระกฐินด้วยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคเป็นครั้งแรก

สิ่งสำคัญภายในวัด

๑. พระอุโบสถ

ของเดิมสร้างสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นแบบศิลปสมัยอยุธยาตอนปลาย ภายหลังได้แก้ไขเป็นรูปทรงเพรียวขึ้น โดยทำทรงคล้ายสมัยรัชกาลที่ ๑ มีเสารับชายคาโบสถ์เป็นเสาเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง บัวหัวเสากลีบยาว ลงรักปิดทอง โคนเสามีฐาน

รัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้เสริมซุ้มรูปบุษบกยอดปรางค์ขึ้นที่มุขหน้า เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์รัชกาลที่ ๒ และมุขหลังเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์รัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔

รัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้สร้างบุษบกต่อ เมื่อเกิดเพลิงไหม้โปรดเกล้าฯ ให้บูรณะครั้งใหญ่

ตัวพระอุโบสถก่ออิฐถือปูน ติดช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันจำหลักลายทองประดับกระจก ภาพในพระอุโบสถด้านฝาผนังมีภาพระบายสี ลงทองอย่างวิจิตรงดงาม ผนังระหว่างช่องหน้าต่างทั้งด้านเหนือ และด้านใต้เขียนภาพเรื่องทศชาติ ส่วนเหนือหน้าต่างขึ้นไปด้านเหนือเขียนภาพพุทธประวัติ

ด้านใต้เขียนภาพพระเวสสันดร ด้านตะวันตกและตะวันออก เขียนภาพพุทธประวัติ บานประตูหน้าต่างด้านในเขียนภาพและลวดลายด้วยรักสีต่าง ๆ ตัดเส้นเดินทองสลับสีสวยสด ภาพเหล่านี้ได้ถูกทำลายเสียหายไปมากเมื่อคราวไฟไหม้ ในการบูรณะโปรดเกล้าฯ ให้เขียนขึ้นใหม่โดยพยายามรักษาเค้าเดิมไว้

ภายในพระอุโบสถ ประดิษฐานพระประธานมีนามว่าพระพุทธธรณิศรราชโลกนาถดิลก เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๓ ศอก คืบ หล่อในสมัยรัชกาลที่ ๒ กล่าวกันว่าพระพักตร์เป็นพระหัตถ์ของรัชกาลที่ ๒ ทรงปั้นหุ่นเอง ส่วนทรวดทรงนั้นสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงกล่าวว่า "ลักษณะและทรวดทรงเป็นอย่างใหม่ซึ่งประดิษฐ์ขึ้นในรัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา" ในพระพุทธอาสน์ได้บรรจุพระบรมอัฐิรัชกาลที่ ๒ ตรงกลางมีรูปครุฑ อยู่ในอุณาโลม กลางผ้าทิพย์

ภายนอกพระอุโบสถด้านหน้าตรงมุข มีบุษบกประดิษฐานอยู่กลางระหว่างประตูทั้ง ๒ ข้าง ตัวบุษบกจำหลักลาย

วิจิตรปิดทองประดับกระจก ภายในประดิษฐานพระพุทธรูปนฤมิต เป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์รัชกาลที่ ๒ เป็นพระยืนทรงเครื่องปิดทองประกอบด้วยพุทธลักษณะงดงาม รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงสร้างจำลองพระพุทธรูปฉลองพระองค์ในหอพระสุลาลัยพิมาน โดยมีพระราชประสงค์จะอัญเชิญไปประดิษฐานไว้ที่บุษบกนั้น แต่ยังหาได้อัญเชิญไปไม่ จนถึงรัชกาลที่ ๕ โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘

ด้านหน้าพระอุโบสถ หน้าประตูทางเข้าซึ่งทำเป็นยอดซุ้มทรงมงกุฎลายปูนปั้น มียักษ์ ๒ ตน เฝ้าอยู่ ยักษ์สีขาวชื่อ สหัสเดชะ สีเขียวชื่อ ทศกัณฐ์ ทำด้วยปูนปั้นประดับกระเบื้องเคลือบสีต่าง ๆ ลักษณะท่าทางเหมือนยักษ์วัดพระแก้ว ยักษ์วัดอรุณราชวราราม เป็นช่างฝีมือสมัยรัชกาลที่ ๓

๒. พระวิหารคด

อยู่ล้อมรอบพระอุโบสถทั้ง ๔ ด้าน สร้างในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นอาคารยาวก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบประดับช่อฟ้าใบระกา ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย เรียงรายอยู่เป็นระยะ ๆ โดยรอบ มีลายเขียนที่ผนังเป็นฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๒ มีประตูเข้าออก ๔ ด้าน

รูปทรงกะทัดรัด ตรงมุมสร้างหลังคาให้เห็นเป็นพิเศษ เสาทุกต้นย่อมุมไม้สิบสอง ทำบัวหัวเสาปิดทองสวยงามระหว่างเสาจะมีรูปศิลาสลักเป็นคนขี่ม้า ควาย และสัตว์ต่าง ๆ ผีมือช่างจีนเรียงรายรอบวิหาร สมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงชมเชยไว้ว่า สมบูรณ์และทรวดทรงงดงามกว่าพระระเบียงไหน ๆ ทั้งหมด

๓. พระวิหาร

เป็นอาคารที่ปฏิสังขรณ์จากของเดิมครั้งกรุงธนบุรี และสร้างใหม่ในรัชกาลที่ ๒ รูปทรงเป็นอย่างเดียวกับพระอุโบสถในสมัยรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้ประดับกระเบื้องเคลือบลายดอกไม้ร่วงที่ผนังภายนอกให้เหมือนกับพระอุโบสถ ภายในพระวิหารประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญ ๒ องค์ คือ พระประธานของพระวิหารชื่อ พระพุทธชัมภูนุทมหาบุรุษลักขณาอสีตยานุพิตร หล่อด้วยทองแดง หน้าตักกว้าง ๖ ศอก บนพระเศียรบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ส่วนองค์เล็กประดิษฐานอยู่ข้างหน้า คือ พระอรุณ ที่ชาวบ้านเรียกว่า พระแจ้ง เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งหล่อด้วยสำริด หน้าตักกว้าง ๕๐ ซ.ม. หล่อองค์พระกับผ้าครองสีต่างกัน รัชกาลที่ ๔ โปรด

เกล้าฯ ให้อัญเชิญมาจากเมืองเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๑ ทรงมีพระราชดำริว่า พระพุทธรูปองค์นี้พระนามตรงกับชื่อวัด จึงโปรดเกล้าฯ ให้นำมาประดิษฐานไว้ ณ วัดนี้

๔. พระปรางค์

เป็นโบราณสถานที่สำคัญที่สุดของวัด

รัชกาลที่ ๒ ทรงพระราชปรารภที่จะสถาปนาพระปรางค์เดิมซึ่งสูงเพียง ๙ วา (๑๖ เมตร) ให้งดงามเป็นศรีสง่าแก่พระนคร แต่เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้ลงมือขุดรากก็เสด็จสวรรคตเสียก่อน

รัชกาลที่ ๓ โปรดให้ดำเนินการสถาปนาต่อไปจนเสร็จจึงยกยอดลำภูขันธ์ (นภศูล) แต่ยังหาได้ทำการฉลองไม่ก็เสด็จสวรรคต

รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงจัดการสถาปนาต่อเติมจนสำเร็จบริบูรณ์

ลักษณะของพระปรางค์

วัดรอบฐาน ๒๔๓ เมตร สูง ๘๑ เมตร มีปรางค์เล็กและมณฑปทั้ง ๔ ทิศ จากยอดพระปรางค์ลงไปหาฐาน มีสิ่ง

ต่าง ๆ คือ พระมหามงกุฎ นภศูล (ลำภูขันธ์ หรือสามัญเรียก ลำภูขัน) ปิดทองมีพระนารายณ์แบก ครุฑแบก ซุ้มยอดปรางค์ประจำทิศ มีรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ ภายในทั้งสี่ทิศมีกำแพงแก้วกั้นพื้นฐานทักษิณสามชั้น สำหรับพระมหามงกุฎนั้นเดิมสร้างเพื่อถวายพระประธานวัดนางนอง เมื่อจะยกนภศูลได้โปรดเกล้าฯ ให้นำมาต่อสวมยอดนภศูล เป็นเหตุให้กล่าวกันว่าที่ทรงกระทำเช่นนั้น เพื่อเป็นนิมิตแก่มหาชนทั้งหลายว่า "เจ้าพ้ามงกุฎ" คือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นรัชทายาทนั่นเอง มีพระปรางค์เล็กสี่ทิศ เป็นเครื่องประดับพระปรางค์องค์ใหญ่ ภายในซุ้มมีรูปพระพายทรงม้าขาว เชิงบาตรมีรูปยักษ์และกระบี่แบกสลับกันในซุ้มล่างบรรจุตัวกินนรปูนปั้นติดผนังโดยรอบ

พื้นฐานมีตุ๊กตาจีนสลักด้วยศิลาเป็นรูปคนและสัตว์ประดับเรียงรายรอบองค์พระปรางค์ กำแพงด้านตะวันออกมี ๓ ประตู ด้านตะวันตกมี ๒ ประตู ซุ้มประตูทั้ง ๕ ประดิษฐ์เป็นลายรูปพระราชลัญจกร ประจำรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕

ฐานทักษิณชั้นที่หนึ่ง มีพระปรางค์เล็กประดิษฐาน ๔ มุขขององค์ใหญ่

ฐานทักษิณชั้นที่สองมีมณฑปประดิษฐานอยู่ ๔ ทิศ ทิศละมณฑป ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป มณฑปทิศเหนือตั้งพระพุทธรูปปางประสูติ ทำเป็นรูปพระนางสิริมหามายาประทับยืนเหนี่ยวกิ่งไม้สาละ มีรูปพระพุทธองค์ตอนแรกประสูติจากพระครรภ์ ประทับยืนบนดอกบัวชูพระหัตถ์ขวาชูขึ้น ๑ นิ้ว เป็นสัญลักษณ์ประกาศความเป็นเอกอัครมหาบุรุษของพระองค์ มณฑปทิศตะวันออก ตั้งพระพุทธรูปปางตรัสรู้ มีพระพุทธรูปตั้งอยู่ ๓ องค์ องค์กลางเป็นพระนาคปรก องค์ริมทั้ง ๒ ด้าน เป็นพระมารวิชัย ประดิษฐานอยู่ใต้ร่มโพธิ์และร่มไทรด้านละองค์

มณฑปด้านทิศใต้ ตั้งพระพุทธรูปปางเทศนาพระธรรมจักร มีรูปพระปัญจวัคคีย์นั่งประนมมือ

มณฑปด้านทิศตะวันตก ตั้งพระพุทธรูปปางปรินิพพาน มีพระพุทธรูปปางไสยาสน์ประดิษฐาน อยู่ระหว่างไม้สาละทั้งคู่ มีพระภิกษุนั่งเฝ้าอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์

ฐานทักษิณชั้นที่สาม องค์ปรางค์ชั้นบนประดับซุ้มรูปกินนร เหนือซุ้มเชิงบาตรเป็นรูปกระบี่แบกโดยรอบ

ฐานทักษิณชั้นที่สี่ชั้นสูงสุด เหนือซุ้มเชิงบาตรเป็นรูปพรหมแบกโดยรอบ องค์พระปรางค์ที่ซุ้มคูหาซึ่งยื่นออกมาเป็นจตุรมุขทั้ง ๔ ด้าน ทำยอดเป็นปรางค์เล็ก ๆ ภายในประดิษฐานรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณ เชิงบาตรเหนือซุ้มเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ ส่วนยอดองค์พระปรางค์ใหญ่ประดับประดาอย่างดี ถึงสุดยอดติดลำภูขันธ์ประดับยอดด้วยมงกุฎปิดทอง พระปรางค์ทั้ง ๔ ชั้น มีบันไดขึ้นถึงตลอดทุกชั้น

องค์พระปรางค์ใหญ่ พระปรางค์เล็ก มณฑป ซุ้มกำแพงแก้ว ทุกส่วนประดับตกแต่งด้วยกระเบื้องเคลือบลวดลายสีต่าง ๆ อย่างประณีตบรรจง บางชั้นเป็นรูปลายกนก บางส่วนทำเป็นชั้นเล็กชั้นน้อยนำมาประดับเป็นลายดอกไม้ต่าง ๆ บางดอกใช้กระเบื้องเคลือบธรรมดาบางดอกใช้กระเบื้องเคลือบสลับเปลือกหอย บางดอกใช้กระเบื้องเคลือบจานชามที่ลวดลายงาม ๆ แบบเก่า เช่น ชามเบญจรงค์ซึ่งหายากศิลปการเอาชิ้นกระเบื้องสีมาปะติดปะต่อเป็นรูปต่าง ๆ อย่างนี้มีมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๓

๕. พระวิหารน้อย

มี ๒ หลัง อยู่หน้าพระปรางค์ ฝีมือช่างกรุงธนบุรี

หลังเหนือ

เป็นพระอุโบสถของวัดมาแต่ก่อน มีพระประธานเป็นพระพุทธรูปองค์เล็ก ๆ บนฐานชุกชี นอกจากนั้นยังมีพระที่บรรทมของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งทำด้วยไม้กระดานแผ่นเดียว กว้างประมาณ ๖๗ นิ้วฟุต หรือประมาณ ๑ เมตร ๖๗ เซ็นติเมตร

หลังใต้

เป็นพระวิหารเดิม ขณะนี้ใช้เป็นที่ประดิษฐานพระธาตุจุฬามณี ที่บานประตูมีรูปเขียนลงรักปิดทองเป็นทหารใส่หมวกถือปืน ฝีมือสมัยรัชกาลที่ ๕

๖. หอระฆัง

ตั้งอยู่หลังพระวิหาร เป็นหอระฆังที่ก่อแบบจีนลักษณะทรวดทรงงดงาม

๗. พระมณฑปพระพุทธบาท

รัชกาลที่ ๓ โปรดเกล้า ฯ ให้จำลองพระพุทธบาทมาประดิษฐานไว้ ตัวพระมณฑปทำเป็นลวดลายประดับกระเบื้องสีทุกด้าน หลังคาทำเป็นอย่างเก่า

๘. หมู่กุฏิสงฆ์

เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๓

๙. ศาลาท่าน้ำ

อยู่หน้าพระอุโบสถ ได้มีการจัดสวนหินไว้บนลานริมน้ำ จัดไว้อย่างงดงาม มีสถูปเรียงรายอยู่รอบสวนนี้ นอกจากนี้ยังประดับศิลาสลักที่นำมาจากเมืองจีน เป็นรูปทหารถืออาวุธ รูปครุฑ และกินรี นอกจากนั้นยังมีรูป นายเรือง นายนก อยู่ข้างหน้าพระอุโบสถ ทำเป็นรูปสลักด้วยหินลายของชาย ๒ คน ที่เผาตัวเพื่อหวังผลนิพพานในชาติหน้า ผู้เลื่อมใสได้สลักไว้เป็นอนุสรณ์มาตั้งไว้ รูปนายเรืองอยู่ด้านใต้ รูปนายนกอยู่ด้านเหนือ ตรงฐานของรูปมีแผ่นจารึกบอกเรื่องราวไว้

วัดระฆังโฆสิตารามวรมหาวิหาร*

วัดระฆังโฆสิตาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๒๕๐ ถนนอรุณอัมรินทร์ แขวงศิริราช เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ด้านหน้าวัดทิศตะวันออกจดแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก ตรงข้ามท่าช้างวังหลวง ด้านใต้จดคลองวัดระฆังระหว่างกรมอู่ทหารเรือด้านเหนือและตะวันตกจดที่เอกชน มีเนื้อที่ทั้งหมด ๓๑ ไร่ ๑ งาน ๑๓ ตารางวา

ประวัติความเป็นมา

เดิมเป็นวัดโบราณชื่อ "วัดบางว้าใหญ่" (บางแห่งเรียกบางหว้าใหญ่) สร้างตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าผู้ใดสร้าง ต่อมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงสร้างกรุงธนบุรีเป็นราชธานีอยู่ทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา พระราชวังที่ประทับของพระองค์อยู่ใกล้กับวัดบางว้าใหญ่ จึงทรงปฏิสังขรณ์และยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง

---

*คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น จำกัด, ๒๕๒๕. หน้า ๒๕๔—๒๕๗

พระปรางค์ (ได้รับยกย่องว่าเป็นพระปรางค์ที่ทำถูกแบบแผนที่สุดในประเทศไทย)

พระอุโบสถ วัดระฆังโฆสิตาราม

แล้วอาราธนาพระอาจารย์ศรีผู้ทรงคุณทางวิปัสสนาธุระมาจาก
นครศรีธรรมราช โปรดให้ครองวัดนี้และทรงสถาปนาเป็น
สมเด็จพระสังฆราชในปลายรัชกาล สมเด็จพระสังฆราช (ศรี)
ถวายวิสัชนาไม่เป็นที่ถูกพระราชหฤทัย จึงถูกลงพระราชอาญา
และถอดสมณศักดิ์พร้อมกับพระพิมลธรรม วัดโพธาราม
และพระพุฒาจารย์วัดบางว้าน้อย สมเด็จพระสังฆราช (ศรี)
ได้หนีราชภัยไปอยู่กรุงศรีอยุธยา จนกระทั่ง พระบาทสมเด็จ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จขึ้นเสวยราชย์เป็น
ปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ โปรดให้อาราธนา
กลับมาครองวัดบางว้าใหญ่อีกครั้งและสถาปนาเป็นสมเด็จ-
พระสังฆราชตามเดิมนับเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์แรกแห่ง
กรุงรัตนโกสินทร์

ในรัชกาลที่ ๑ วัดบางว้าใหญ่เป็นวัดในความอุปถัมภ์
ของเจ้านายในวังหลัง เพราะสมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยา
เทพสุดาวดี (สา) พระเชษฐภคินีของ พระบาทสมเด็จ
พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช และเป็นพระชนนีของกรม-
พระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) ทรงมีตำหนักที่ประทับ
อยู่ติดกับวัดนี้ จึงทรงปฏิสังขรณ์วัดครั้งใหญ่ร่วมกับพระบาท-
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในครั้งนั้น มีการ

ขุดพบระฆังลูกหนึ่งซึ่งมีเสียงดังไพเราะมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้ทรงขอไปไว้ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยทรงสร้างระฆังมาชดเชย ๕ ลูก จากนั้นได้พระราชทานนามวัดใหม่เป็น "วัดระฆังโฆสิตาราม" ด้วยเหตุที่ขุดพบระฆังในวัดนี้ และเพื่อฟื้นฟูแบบแผนประเพณีครั้งกรุงศรีอยุธยาที่มีชื่อ "วัดระฆัง" (สันนิษฐานว่า คือวัดวรโพธิ์) อยู่ใกล้วังหลวงเช่นกัน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเจล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เปลี่ยนชื่อวัดระฆังเป็น "วัดราชคัณฑิยาราม" (คัณฑิ แปลว่า ระฆัง) แต่ไม่มีคนนิยมจึงยังคงเรียกกันว่าวัดระฆังอยู่จนปัจจุบันนี้

วัดระฆังได้รับการบูรณะปฏิสังขรณ์อีกในรัชกาลที่ ๓ เพราะในครั้งนั้นเกิดเพลิงไหม้เสนาสนะสงฆ์ ลุกลามจากทิศใต้อ้อมไปยังทิศตะวันตก และไหม้ตำหนักทองอันเคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ในพระราชวังเดิม ซึ่งรัชกาลที่ ๑ โปรดให้รื้อมาปลูกไว้ที่วัดระฆังเป็นตำหนักที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราช ในการปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ ได้สร้างพระอุโบสถขึ้นอีกหลังหนึ่งให้ใหญ่กว่าเดิม แล้วยกพระอุโบสถเดิมเป็นวิหาร ขยายเขตวัดด้านเหนือ

ให้กว้างออกไป และสร้างเสนาสนะสงฆ์เพิ่มขึ้นอีกมากมาย ทั้งยังทรงนำพระเศวตฉัตร ๙ ชั้นที่กั้นพระประธานองค์เก่าในพระอุโบสถเดิม มากั้นถวายพระประธานองค์ใหม่ด้วย พระเศวตฉัตรดังกล่าวนี้ มีประวัติว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระ-พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกประชวรใกล้จะสวรรคต ได้มีพระราชดำรัสว่าพระเศวตฉัตรที่กั้นพระเมรุมาศ เมื่อเสร็จการพระเมรุแล้วให้นำไปถวายพระประธานวัดระฆัง พระเศวตฉัตรที่วัดระฆังนี้ได้รับการเปลี่ยนมาแล้ว ๒ ครั้ง คือในรัชกาลที่ ๖ และในรัชกาลปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔

วัดระฆังเป็นพระอารามหลวงที่มีความสำคัญยิ่งด้วยเหตุผลหลายประการ โดยเหตุที่วัดนี้เป็นวัดเก่าแก่และเป็นแหล่งรวบรวมโบราณสถานชั้นเอกอันทรงคุณค่าทั้งทางประวัติศาสตร์โบราณคดีและพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์พระ-มหากษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทั้งยังเป็นสำนักแห่งสมเด็จพระสังฆราชและสมเด็จพระราชาคณะผู้เป็นที่เคารพเลื่อมใสอย่างสูง จากคนทั่วไปอีกหลายองค์วัดระฆังจึงเป็นวัดที่ได้รับการทะนุบำรุงและบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นอย่างดีจากพระมหากษัตริย์ในทุกรัชกาลจนทุกวันนี้

สิ่งสำคัญภายในวัด

พระอุโบสถ เป็นทรงแบบรัชกาลที่ ๑ หลังคาลด ๓ ชั้น มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และคันทวยสลักเสลาอย่างสวยงาม บริเวณมุขด้านหน้าและหลัง ทำปีกนกคลุมมุขอยู่ในระยะไขราหน้าจั่ว ตอนใต้จั่วหรือหน้าบันที่จำหลักลายพระนารายณ์ทรงครุฑ ประดับลายกระหนกปิดทองอย่างประณีต เจาะเป็นช่องหน้าต่าง ๒ ช่องแทนแผงแรกคอสอง เหนือประตูหน้าต่างรอบพระอุโบสถติดกระจังปูนปั้นปิดทองทำเป็นรูปซุ้มบนบานประตูหน้าต่างด้านนอกเขียนลายรดน้ำปิดทองมีรประฆังเป็นเครื่องหมาย ด้านในเขียนภาพทวารบาลยืนแท่นระบายสีงดงามมาก บริเวณฝาผนังภายในพระอุโบสถโดยรอบเขียนภาพจิตรกรรมที่ได้รับยกย่องว่าฝีมืองามมาก โดยผนังด้านหน้าพระประธานเขียนเป็นภาพพระพุทธเจ้าเสด็จจากดาวดึงส์ และภาพเดียรถีท้าแข่งรัศมีกับพระพุทธองค์ ด้านหลังพระประธานเขียนภาพพระมาลัยขณะขึ้นไปนมัสการพระมหาจุฬามณีบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เบื้องล่างเป็นภาพสัตว์นรกในอาการต่าง ๆ ภาพฝาผนังส่วนที่เหลือเบื้องบนเขียนเป็นเทพชุมนุม ตอนล่างเขียนภาพทศชาติ ซึ่งเขียนได้อย่างมีชีวิตชีวาอ่อนช้อยและ

แสงสีเหมาะสมกับเรื่องราว ภาพเหล่านี้เขียนโดย พระ-
วรรณาวาดวิจิตร (ทอง จารุวิจิตร) จิตรกรเอกในสมัยรัชกาล
ที่ ๖ เมื่อราว พ.ศ. ๒๔๖๕ ครั้งมีการบูรณะซ่อมแซมพระ
อโบสถในรัชกาลนั้น

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปเนื้อทองสำริด ปางสมาธิ หน้าตักกว้างประมาณ ๔ ศอกเศษ เบื้องพระพักตร์มีรูปพระสาวก ๓ องค์นั่งประนมมือดุจรับพระพุทโธวาท พระประธานองค์นี้ได้รับยกย่องว่างามมาก จนปรากฏว่า ครั้งหนึ่งเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จมาพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดระฆัง ได้ทรงมีพระดำรัสแก่ผู้เข้าเฝ้าใกล้ชิดว่า "ไปวัดไหนไม่เหมือนมาวัดระฆัง พอเข้าประตูโบสถ์พระประธานยิ้มรับหน้าทุกที" ด้วยเหตุนี้จึงทรงถวายเครื่องราชอิสริยาภรณ์นพรัตน์ราชวราภรณ์และมหาปรมาภรณ์ช้างเผือกแด่พระประธานองค์นี้เป็นพิเศษ

พระวิหาร คือพระอุโบสถหลังเก่า ก่ออิฐถือปูน หลังคาลดเป็นมุขด้านหน้า ขนาดไม่ใหญ่นัก ภายในเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปหลายองค์ รวมทั้งพระประธานองค์เดิมของวัดซึ่งแต่เดิมเป็นพระพุทธรูปศิลาองค์เล็ก ต่อมาสมเด็จ

พระพุทธโฆษาจารย์ (ม.ร.ว. เจริญ อิศรางกูร) ได้ปั้นปูนหุ้มพระพุทธรูปใหม่ให้ใหญ่กว่าองค์เดิม

พระวิหารสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ตั้งอยู่ด้านหน้าพระอุโบสถ หลังคามุงกระเบื้องเคลือบติดคันทวยตามเสาอย่างสวยงาม หน้าบันทั้ง ๒ ด้านจำหลักรูปฉัตร ๓ ชั้นอันเป็นเครื่องหมายพระยศสมเด็จพระสังฆราช วิหารหลังนี้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๔ เพื่อประดิษฐานพระอัฐิสมเด็จพระสังฆราช (ศรี) ซึ่งเดิมบรรจุอยู่ในรูปพระศรีอาริยเมตไตรยประดิษฐานในซุ้มพระปรางค์ของวัดระฆัง ต่อมาได้ย้ายมาไว้ที่พระวิหารที่สร้างขึ้นใหม่เพื่อยกย่องพระเกียรติของพระองค์ ปัจจุบันพระวิหารนี้ได้ใช้ประโยชน์เป็นห้องสมุดของวัดอีกส่วนหนึ่งด้วย

พระวิหารสมเด็จ เป็นพระวิหารทรงเดียวกัน ตั้งอยู่ตรงข้าม มีเครื่องหมายสำคัญที่หน้าบันทั้งสองข้างเป็นรูปพัดยศจารึกอักษรไว้ว่า "พระวิหารสมเด็จ ๒๕๐๓" เป็นที่ประดิษฐานรูปหล่อสมเด็จพระราชาคณะของวัดนี้ ๓ องค์ คือ

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พฺรหฺมรํสี) ซึ่งรู้จักกันดีในนามของ "สมเด็จโต" หรือ "หลวงพ่อโต" พระเถระ

ผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและทรงคุณทางวิปัสสนาธุระ ทั้งมีอภินิหารมาก พระเครื่อง "สมเด็จ" ของท่านเป็นที่นิยมกันว่าศักดิ์สิทธิ์และล้ำค่าอย่างยิ่ง

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ม.จ. ทัด เสนีวงศ์) เป็นพระเถระที่มีพระเกียรติคุณปรากฏอีกองค์หนึ่ง ในรัชกาลที่ ๔ ทรงได้รับการสถาปนาเป็นหม่อมเจ้าพระพุทธุปบาทบีลันทน์ ซึ่งเป็นสมณศักดิ์ถวายเจ้านายโดยเฉพาะเป็นเหตุให้พระเครื่องที่ทรงทำร่วมกับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต) ผู้เป็นอาจารย์ ได้รับขนามนามว่า "สมเด็จบีลันทน์" และมีชื่อเสียงควบคู่กันมา

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ม.ร.ว. เจริญ อิศรางกูร) ผู้มีชื่อเสียงในการเทศนาวิธี โดยเฉพาะอย่างยิ่งเชี่ยวชาญการเทศน์มหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์ ได้เป็นเปรียญ ๓ ประโยคตั้งแต่ยังเป็นสามเณรมีอายุได้ ๑๔ ปีเท่านั้น และสำเร็จเป็นเปรียญ ๘ ประโยคในเวลาต่อมา เมื่อครั้งเป็นที่พระพิมลธรรม ท่านได้รับพระราชทานสุพรรณบัฏเป็นพิเศษกว่ารองเด็จพระราชาคณะองค์อื่น ๆ และเมื่อมรณภาพในรัชกาลที่ ๖ ก็ได้รับการพระราชทานเพลิงที่พระเมรุสนามหลวงเป็นเกียรติยศด้วย

พระปรางค์ ตั้งอยู่หน้าพระวิหาร (พระอุโบสถเก่า) ได้ยกย่องจากสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า เป็นพระปรางค์ที่ทำถูกแบบแผนที่สุดในประเทศไทย ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างเมื่อใด แต่เชื่อกันว่าสร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ เมื่อคราวปฏิสังขรณ์และเปลี่ยนนามวัด พระปรางค์องค์นี้จัดเป็นพระปรางค์แบบสถาปัตยกรรมรัตนโกสินทร์ยุคต้นที่มีทรวดทรงงามมาก จนยึดถือเป็นแบบฉบับของพระปรางค์ที่สร้างในยุคนี้

หอระฆัง สร้างเป็นรูปจตุรมุข ระฆัง ๕ ลูกที่แขวนอยู่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เป็นสัญลักษณ์ของวัดนี้โดยเฉพาะ

ศาลาการเปรียญ เป็นศาลาก่ออิฐถือปูนขนาดใหญ่ มีหน้าบันเป็นลายปูนปั้นสวยงามมาก ปัจจุบันใช้เป็นสถานที่ฝึกกรรมฐานของแม่ชีและอุบาสิกา

พระเจดีย์ ๓ องค์ สร้างโดยเจ้านายวังหลัง ๓ องค์ คือ กรมหมื่นนราเทเวศร์ (พระองค์เจ้าชายปาล ต้นสกุลปาลกะวงศ์) กรมหมื่นนเรศร์โยธี (พระองค์เจ้าชายบัว) และกรมหมื่นเสนีย์บริรักษ์ (พระองค์เจ้าชายแตง ต้นสกุล

เสนีวงศ์) สร้างโดยเสด็จพระราชกุศลรัชกาลที่ ๓ เมื่อคราวสร้างพระอุโบสถ เป็นเจดีย์ย่อเหลี่ยมไม้ ๒๐ ทรงจอมแหทรวดทรงงดงามมากแต่เป็นเจดีย์ขนาดย่อม

ต้นโพธิลังกา เป็นต้นโพธิพันธุ์ลังกาซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับมาในรัชสมัยของพระองค์และโปรดเกล้า ฯ ให้นำไปปลูกตามพระอารามหลวงต่าง ๆ ตามประวัติกล่าวว่าได้เสด็จพระราชดำเนินมาทรงปลูกต้นโพธิที่วัดระฆังนี้ด้วยพระองค์เอง

ตำหนักแดง เป็นเรือนไม้สักฝาปะกน กรมพระราชวังบวรสถานพิมุขทรงยกถวายวัดระฆังเพื่อปลูกกุฏิสงฆ์ ปัจจุบันอยู่ภายในบริเวณคณะ ๒ เชื่อกันว่าเป็นตำหนักสำหรับทรงกรรมฐานของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สันนิษฐานจากพระดำรัสของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งได้ตรัสกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้า ฯ กรมพระยานรศรานุวดติวงศ เมื่อเสด็จมาทอดพระเนตรกุฏินว่า "นี่เป็นตำหนักปรกของพระเจ้ากรุงธนบุรี" หลักฐานที่นำมาอ้างอิงคือ ฝาประจันที่ใช้กั้นห้องภายในตำหนักเดิมเขียนรูปอสุรกายต่างชนิดและมีภาพพระภิกษุเจริญกรรมฐาน ซึ่งสอด

คลองกับพระอุปนิสัยของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช แต่บัจจุบันภาพเหล่านี้ลบเลือนไปหมดแล้ว

หอไตรหลังเล็ก อยู่หน้าตำหนักแดง เป็นเรือนไม้ฝาปะกนปิดทอง ทาสีเขียวสด ประตูหน้าต่างเขียนลายรดน้ำสวยงามมาก

หอไตรหลังใหญ่ หรือเรียกว่า "ตำหนักจันทน์" เป็นปูชนียสถานชั้นเอกของวัดที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และสถาบัตยกรรมไทยอย่างยิ่ง ตามประวัติกล่าวว่าเดิมเป็นตำหนักและหอประทับนั่งของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เมื่อครั้งทรงรับราชการเป็นที่พระราชวรินทร์เจ้ากรมพระตำรวจนอกฝ่ายขวา ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ได้ทรงรื้อไปถวายวัดบางว้าใหญ่ในคราวเสด็จเป็นแม่ทัพไปตีเมืองโคราช ต่อมาเมื่อเสด็จขึ้นเสวยราชย์ ทรงมีพระราชประสงค์จะปฏิสังขรณ์ให้มั่นคงสวยงามยิ่งขึ้นเพื่อใช้เป็นหอพระไตรปิฎก จึงโปรดให้ขุดพื้นที่บริเวณที่พบระมังออกเป็นรูปสี่เหลี่ยม ก่ออิฐถือปูนเป็นสระแล้วรื้อพระตำหนักจากที่เดิมมาปลูกลงในสระ โดยมีพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้า

กรมหลวงอิศรสุนทรเป็นผู้อำนวยการ เมื่อแล้วเสร็จโปรดให้มีการสมโภชและปลูกต้นจันทน์ไว้ ๘ ต้น (ปัจจุบันเหลืออยู่เพียงต้นเดียว) จึงเป็นเหตุให้เรียกว่า "ตำหนักจันทน์"

ลักษณะของหอไตรหลังนี้เป็นตำหนัก ๓ หลังแฝด มีระเบียงด้านหน้า ฝากระดานหลังคามุงกระเบื้อง ชายคามีกระจังรูปเทพพนมเรียงรายเป็นระยะ บานประตูนอกชานและซุ้มเบื้องบนแกะสลักลายดอกไม้ บานประตูหอกลางแกะลายนกวายุภักษ์ ประกอบด้วยลายกระหนกเครือเถา บานประตูหอขวาเขียนลายรดน้ำปิดทองฝาปะกนภายในเขียนภาพรามเกียรติ์ฝีมือพระอาจารย์นาคจิตรกรเอกในรัชกาลที่ ๑ ภายในมีตู้พระไตรปิฎกเขียนลายรดน้ำปิดทองฝีมืองดงาม ๒ ตู้

ปัจจุบันหอไตรหลังนี้ทางวัดได้ย้ายเข้ามาปลูกไว้ใหม่ภายในบริเวณกำแพงแก้ว อยู่ด้านหลังทางทิศตะวันตกของพระอุโบสถ กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนไว้เป็นโบราณวัตถุสำคัญของชาติพร้อมทั้งโบราณสถานอื่น ๆ ในวัดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๒

วัดกัลยาณมิตรวรมหาวิหาร*

วัดกัลยาณมิตรเป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรมหาวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๖๕๖ ถนนเทศบาลสาย ๑ แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร ตรงปากคลองบางกอกใหญ่ ฝั่งตะวันตกตรงข้ามกับโรงเรียนราชินี ปากคลองตลาด

ประวัติความเป็นมา

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยานิกรบดินทร (โต กัลยาณมิตร) ว่าที่สมุหนายกเมื่อครั้งยังเป็นพระยาราชสุภาวดี เจ้ากรมพระสรัสวดีกลาง ได้อุทิศที่บ้านและซื้อที่ดินบริเวณใกล้เคียงซึ่งแต่เดิมเป็นหมู่บ้านที่มีพระภิกษุจีนพำนักอยู่และเรียกกันต่อมาว่า หมู่บ้านกุฎีจีน เพิ่มเติมเข้าด้วยกัน สร้างวัดขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๖๙ แล้วถวายเป็นพระอารามหลวง พระราชทานนามว่า วัดกัลยาณมิตร

จากความสัมพันธ์ส่วนพระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหลายพระองค์ ที่ทรงมีต่อเจ้าพระยานิกรบดินทรผู้สร้าง

---

*คณะกรรมการจัดงามสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔.** กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดักชั่น จำกัด, ๒๕๒๕. หน้า ๑๕๑—๑๕๓.

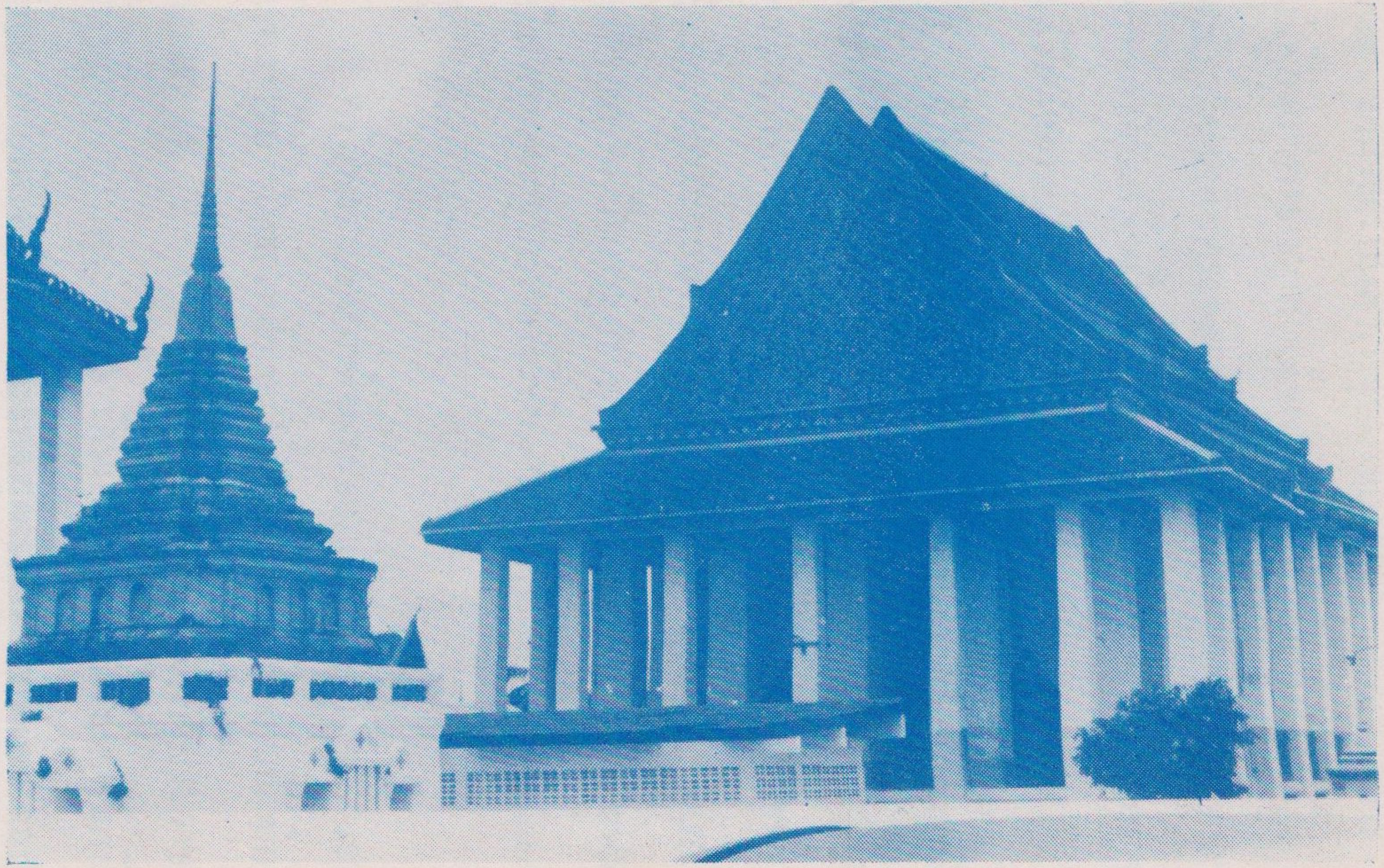

พระอุโบสถ วัดกัลยาณมิตร

วัดนี้ จึงน่าจะเป็นสาเหตุที่มาของคำว่า "กัลยาณมิตร" และไม่เพียงแต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่านั้น หากพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่างก็พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่วัดกัลยาณมิตรมาโดยตลอด คือ

เมื่อแรกที่เจ้าพระยานิกรบดินทรสร้างวัดกัลยาณมิตรนั้น พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างพระวิหารหลวงพระราชทานช่วย พร้อมกับเสด็จพระราชดำเนินก่อพระฤกษ์พระโตเมื่อวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๓๙๐ พระราชทานเป็นพระประธานในพระวิหารหลวง พระพุทธรูปนี้เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๑๑.๗๕ เมตร สูง ๑๕.๔๔ เมตร

ครั้นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ โปรดเกล้า ฯ ให้สร้างหอพระธรรมมณเฑียรเถลิงพระเกียรติ เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศในพระบรมราชมาตามหัยยิกา กรมพระศรีสุดารักษ์และพระบรมราชมาตามหัยยิกาธิบดี พระภัสดาในกรมพระศรีสุดารักษ์ผู้ซึ่งแต่เดิมเคยประทับในบริเวณวัดกัลยาณมิตรมาก่อน และเพื่อประกอบพระราช

กุศล ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรม
เชษฐาธิราช กับทั้งเป็นการปูนบำเหน็จเชิดชูเกียรติยศของ
เจ้าพระยานิกรบดินทรด้วย นอกจากนั้นยังพระราชทานนาม
พระพุทธรูปที่ประดิษฐานในพระวิหารหลวงซึ่งเดิมเรียกว่า พระ
โต ว่า “พระพุทธไตรรัตนนายก”

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ
พระองค์เสด็จพระราชดำเนินพระราชทานพระกฐิน ณ วัด
กัลยาณมิตรในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ นั้น ทรงทราบในพระราชดำริ
ของพระบรมราชชนกในการทรงสร้างหอพระธรรมมณเฑียร
เถลิงพระเกียรติ จึงมีพระราชดำรัสถามถึงและสั่งว่า หากหอ
พระธรรมมณเฑียรเถลิงพระเกียรติทรุดโทรมลงเมื่อใด ให้กราบ
บังคมทูลแล้วจะทรงซ่อมแซมด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์
และต่อมาเมื่อเจ้าพระยานิกรบดินทร กราบบังคมทูลถึงความ
ทรุดโทรมของวัด ขาดทุนทรัพย์ในการซ่อมแซม จึง
โปรดเกล้า ฯ ให้กรมโยธาธิการจัดการซ่อมแซมและเมื่อ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นปราจิณกิติบดีทรงเป็นมรรคทายก
วัดนี้ก็ได้เอาพระทัยใส่ดูแลซ่อมแซมวัดนี้ตลอดมา

สิ่งสำคัญภายในวัด

พระวิหารหลวง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างพระราชทานช่วยเจ้าพระยานิกรบดินทร เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๘๐ ให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธไตรรัตนนายก ซึ่งเป็นที่นิยมนับถือกันทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหมู่ชาวจีน เรียกกันตามแบบจีนว่า ซำปอฮุดกง หรือซำปอกง เมื่อถึงหน้าเทศกาลงานวัด บรรดาชาวจีนทั้งหลายจะร่วมกับทางวัดจัดงานนมัสการมีการแสดงงิ้ว ทิ้งกระจาด และเลี่ยงทายเป็นประจำ ในวันสิ้นเดือน ๕ ของทุกปี พระวิหารหลวงนี้ขนาดกว้าง ๓๑.๔๒ เมตร ยาว ๓๖.๘๕ เมตร ลักษณะการก่อสร้างเป็นรูปแบบสถาปัตย-กรรมไทย ก่ออิฐถือปูน หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ ประดับช่อฟ้าใบระกา หน้าบันสลักลายดอกไม้ประดับกระจก ซุ้มประตูหน้าต่างเป็นลายดอกไม้ปั้นปิดทองประดับกระจก ด้านในพระวิหารหลวงที่ผนังและเสาเป็นลายดอกไม้ซึ่งปัจจุบันเลือนมากแล้ว ด้านหน้าพระวิหารหลวงมีซุ้มประตูหิน เสาหิน และตุ๊กตาหินศิลปจีนตั้งเรียงรายอยู่ ปัจจุบันพระวิหารหลวงอยู่ในระหว่างการซ่อมแซม

พระอุโบสถ ตั้งอยู่ข้างพระวิหารหลวงด้านตะวันออก ฐานที่ตั้งพระอุโบสถเดิมเป็นบ้านของเจ้าพระยานิกรบดินทร (โต) เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดกว้าง ๒๐.๘๘ เมตร ยาว ๓๐.๕๐ เมตร ลักษณะสถาปัตยกรรมจีน ไม่มีช่อฟ้าใบระกา หางหงส์ประดับ หน้าบันปั้นลายดอกไม้ ประดับกระเบื้องเคลือบสลับสีลายจีน ซุ้มประตูหน้าต่างปั้นลายดอกไม้ประดับกระจก ภายในพระอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเกี่ยวกับเรื่องพุทธประวัติและรูปเครื่องบูชาม้าหมู่แบบไทยจีน ซึ่งเขียนตามภาพฝาผนังพระอุโบสถวัดราชโอรสาราม เสาเขียนลายทรงข้าวบิณฑ์ มีพระพุทธรูปปางปาเลไลยก์ประดิษฐานเป็นพระประธาน ขนาดพระอังสากว้าง ๖๐ เซนติเมตร สูง ๕.๖๕ เมตร ปัจจุบันฝาผนังระหว่างช่องหน้าต่างทาสีขาว ผนังส่วนบนภาพเขียนเป็นส่วนใหญ่เลอะเลือน และอยู่ในระหว่างการบูรณะปฏิสังขรณ์

หอพระธรรมมณเฑียรเถลิงพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้า ฯ ให้สร้างในปี พ.ศ. ๒๔๐๘ เป็นที่เก็บพระไตรปิฎกและพระคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นอาคารสองชั้นก่ออิฐถือปูนมีระเบียงล้อมรอบ หลังคาประดับ

ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันสลักลายเปลว ปิดทอง ประดับกระจก ตรงกลางสลักเป็นรูปเครื่องราชกกุธภัณฑ์ ซุ้มประตูหน้าต่างปั้นลายดอกไม้ ตรงกลางสลักรูปพระมหามงกุฎ ประดิษฐานเหนือพานแว่นฟ้า บานประตูหน้าต่างสลักลายดอกไม้ปิดทองประดับกระจก

พระวิหารน้อย ตั้งอยู่ด้านเหนือพระวิหารหลวง ขนาดรูปทรงเดียวกับพระอุโบสถ เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่าง ๆ จำนวนมาก พระปางประธานเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย

หอระฆัง ๓ หอ ๒ หอ ตั้งอยู่ด้านหลังพระวิหารหลวง และหอพระธรรมมณเฑียรเถลิงพระเกียรติ อีกหอหนึ่งตั้งอยู่ด้านเหนือพระวิหารหลวง ซึ่งพระสุนทรสมาจารย์ (พรหม) สร้างขึ้น เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นที่ประดิษฐานระฆังใหญ่ ซึ่งพระสุนทรสมาจารย์และคณะกรรมการอีก ๗ นาย มอบให้นายฟูจิวารา ชาวญี่ปุ่นหล่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระพุทธไตรรัตนนายก เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๔

เจดีย์บรรจุอัฐิเจ้าพระยานิกรบดินทร (โต) เจ้าพระยารัตนบดินทร (รอด กัลยาณมิตร) เมื่อครั้งเป็นพระยาราช-

วรานุกูล สร้างขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๐๗ เป็นเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้ ๑๒ ตั้งบนฐาน ๙ เหลี่ยมประดับหินอ่อน มีกำแพงแก้วล้อมรอบบันไดขึ้นลง ๒ ข้าง และมีปรางค์หินแบบจีนตั้งอยู่ ๔ มุมกำแพง

การบูรณะปฏิสังขรณ์

มีการบูรณะปฏิสังขรณ์สถานที่และสิ่งสำคัญภายในวัดกัลยาณมิตรมาโดยตลอดคือ ปี พ.ศ. ๒๔๓๗ เจ้าพระยารัตนบดินทร (รอด) และพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (เปี่ย) เมื่อครั้งยังเป็นพระเทพมุนี ได้ร่วมกันบูรณะปฏิสังขรณ์หอพระธรรมมณเฑียรเถลิงพระเกียรติและฐานบัทม์ในพระวิหาร ปีต่อมาพระสุนทรสมาจารย์ (พรหม) เมื่อยังเป็นพระครูพินิตวิหารการ บูรณะปฏิสังขรณ์หอพระธรรมมณเฑียรเถลิงพระเกียรติ ปี พ.ศ. ๒๔๖๒ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสโปรดให้สมเด็จพระพุฒาจารย์ วัดอนงคาราม เมื่อครั้งยังดำรงตำแหน่งพระราชาคณะที่พระธรรมธราจารย์ เป็นประธานจัดการซ่อมพระวิหารหลวงครั้งใหญ่ เปลี่ยนช่อฟ้าใบระกาเชิงชายทั้งหมด ปิดทองประดับกระจก หน้าบัน ซุ้ม หน้าต่าง และเขียนลายฝาผนังเสาและเพดาน

ใหม่ ปี พ.ศ. ๒๔๖๘ พระสุนทรสมาจารย์ (พรหม) ปฏิสังขรณ์ปิดทององค์พระและฐานพระพุทธไตรรัตนนายกให้พระวิหารหลวง และในปีต่อมาได้จัดให้มีการสมโภชโดยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินทรงบรรจุพระอุณาโลมซึ่งเป็นทองหนักประมาณ ๔๐ บาท ที่พระพักตร์พระพุทธไตรรัตนนายก (พระอุณาโลมนี้ได้ถูกผู้ร้ายลักลอบแกะเอาไปเมื่อวันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๙๓) ปี พ.ศ. ๒๔๗๘ พระวินัยกิจโกศล (ตรี) บูรณะซ่อมแซมฝาผนังและหลังคาพระอุโบสถ ปีต่อมาซ่อมหอพระธรรมมณเฑียรเถลิงพระเกียรติเปลี่ยนช่อฟ้า ใบระกา หน้าบัน ซุ้มประตู หน้าต่างและบานประตูรวมทั้งส่วนชำรุดอื่น ๆ ด้วย นอกจากนั้นก็ยังมีการบูรณะซ่อมแซมสถานที่ต่าง ๆ บ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ตลอดมาจนปัจจุบัน

วัดราชโอรสารามราชวรวิหาร*

วัดราชโอรสาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองด่านฝั่งตะวันตก และมีคลองบางหว้าอยู่ด้านเหนือติดเนื่อที่ของวัด โดยตั้งอยู่ เลขที่ ๒๕๘ ถนนเอกชัย เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

ประวัติความเป็นมา

วัดนี้ เดิมชื่อวัดจอมทอง สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะมีพระพุทธรูปยืนองค์ใหญ่อยู่ในวิหาร เรียกว่า พระอ่ทอง ครั้นถึง พ.ศ. ๒๓๖๓ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีข่าวว่าพม่าเตรียมทัพจะเข้ามาตีไทย จึงโปรดเกล้า ฯ ให้พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งขณะนั้นดำรงพระอิสริยยศเป็นพระเจ้าลูกยาเธอกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ เป็นแม่ทัพคุมพลไปขัดตาทัพพม่าทางด่านเจดีย์ ๓ องค์ จังหวัดกาญจนบุรี เมื่อเคลื่อนทัพผ่านวัดจอมทอง ได้เสด็จประทับแรมที่หน้าวัดนี้ และทรงทำพิธี

---

*คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่** ๔ กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดัคชั่น จำกัด ๒๕๒๕, หน้า ๑๒๗—๑๒๘

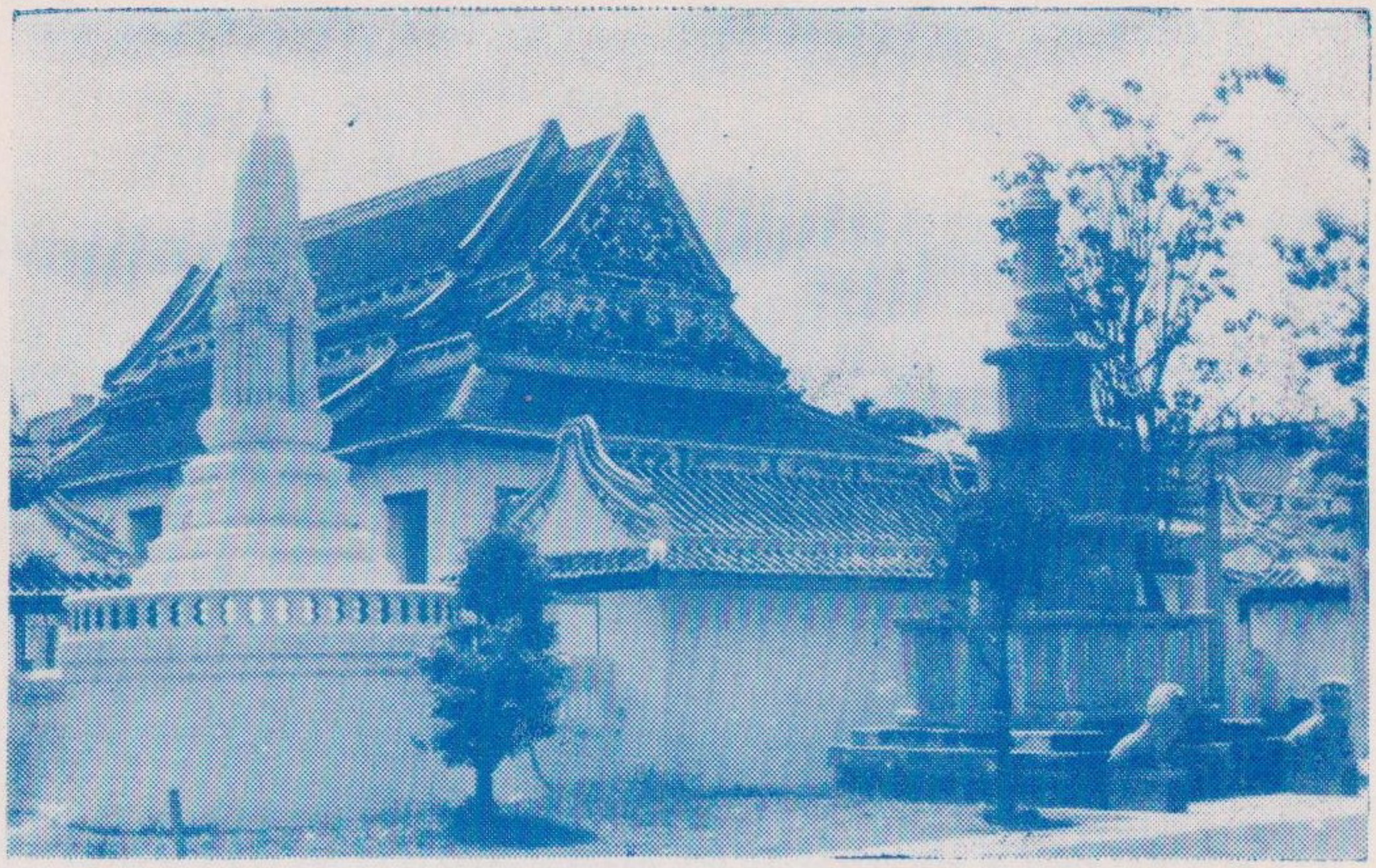

พระอุโบสถวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร

ลายแบบจีน

เบิกโขลนทวารตามลักษณะพิชัยสงครามเกับได้ทรงอธิษฐานให้ไปราชการสงครามประสบผลสำเร็จ

เมื่อยกทัพไปถึงกาญจนบุรี รออยู่จนย่างหน้าฝน ปี พ.ศ. ๒๓๖๔ พม่าก็ไม่ได้ยกทัพเข้ามาแต่อย่างใด จึงโปรดให้ยกทัพกลับ เมื่อยกทัพกลับมาแล้ว พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์โปรดให้ปฏิสังขรณ์วัดจอมทองนั้นขึ้นเหมือนวัดสร้างใหม่ ได้เสด็จมาคุมงานก่อสร้างด้วยพระองค์เอง เมื่อสร้างเสร็จแล้ว จึงถวายเป็นพระอารามหลวง พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดเกล้า ฯ พระราชทานนามเสียใหม่ว่า วัดราชโอรส

ด้วยเหตุที่การสถาปนาวัดนี้เป็นการส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงมีพระราชดำริแบบอย่างตามความพอพระราชหฤทัย ซึ่งขณะนั้นการติดต่อค้าขายกับจีนเฟื่องฟูมาก ศิลปจีนจึงเป็นที่นิยมไปด้วย การก่อสร้างวัตถสถาน ศิลปการตกแต่งภายในวัดนี้ จึงเป็นแบบจีนทั้งสิ้น

สิ่งสำคัญภายในวัด

พระอุโบสถ เป็นพระอุโบสถหลังคาแบบจีน หลังคาลด ๒ ชั้น แต่มุงกระเบื้องสีแบบไทย ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา

หน้าบันประดับกระเบื้องเคลือบสีอย่างสวยงาม ตอนบน ประดิษฐ์เป็นเครื่องบูชา มีดอกไม้ มังกร หงส์ ตอนล่างเป็นภาพทิวทัศน์ มีบ้านเรือน สัตว์เลี้ยง ภูเขา ต้นไม้ ตามขอบหลังคาประดับกระเบื้องสี

ซุ้มประตูหน้าต่าง ประดิษฐ์เป็นลายดอกเบญจมาศบานประตูด้านนอกประดับมุกลายมังกรดั้นเมฆ ผีมือละเอียดประณีต ด้านในเขียนรูปทวารบาลแบบจีน บานหน้าต่างด้านนอก ประดับลายมังกรดั้นเมฆ แต่เป็นลายปูนปั้น ด้านในเขียนลายดอกไม้เพื่องสีทอง ผนังด้านในเขียนลายเครื่องบูชาแบบจีน บางช่วงมีความหมายในการให้การให้พร ฮก ลก ซิ่ว ตามคติของจีน เพดานเขียนดอกเบญจมาศทองบนพื้นแดง

พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิ หน้าตักกว้าง ๓.๑๐ เมตร สูง ๔.๕๐ เมตร มีฉัตร ๙ ชั้นกั้นที่ฐานพระพุทธรูปนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้า ฯ ให้อัญเชิญพระสรีรางคารของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มาประดิษฐานไว้พร้อมกับพระราชนามสัญญาณและศิลาจารึกดวงชันษา พระพุทธรูปองค์นี้หล่อขึ้น

แต่แรกทรงปฏิสังขรณ์วัด กล่าวกันว่างามกว่าพระอื่น ๆ ที่สร้างในรัชกาลนั้น

พระแท่นประทับใต้ต้นพิกุล ตรงด้านหน้าพระอุโบสถมุมซ้าย มีต้นพิกุลใหญ่ต้นหนึ่งมีอายุมากแล้ว มีแท่นศิลาอยู่ใต้ต้นพิกุลนี้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาคุมงานก่อสร้าง ได้ประทับที่พระแท่นใต้ร่มพิกุลนี้ทุกคราว และเล่ากันว่า พระองค์เคยตรัสว่า "ถ้าฉันตายจะมาอยู่ที่ต้นพิกุลนี้"

พระวิหารพระพุทธไสยาสน์ ตั้งอยู่หลังพระอุโบสถอยู่ในกำแพงแก้วเดียวกัน แต่พระวิหารมีกำแพงล้อมอยู่เฉพาะอีกชั้นหนึ่ง เป็นพระวิหารขนาดใหญ่ ปัจจุบันกำลังซ่อมอยู่ (พ.ศ. ๒๕๒๔) ภายในประดิษฐานพระพุทธไสยาสน์ปูนปั้นขนาดยาว ๒๐ เมตร

วิหารพระยืน อยู่ด้านซ้ายของพระอุโบสถ กำลังซ่อมแซมเช่นเดียวกัน ภายในวิหารนี้ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนปางประทานอภัย เป็นพระพุทธรูปหล่อสำริด สูง ๖.๒๕ เมตร สันนิษฐานว่า เป็นพระพุทธรูปสมัยอู่ทอง

ศาลาการเปรียญ อยู่ทางขวาของพระอุโบสถ หลังคาลด ๒ ชั้น แบบจีน แต่มุงกระเบื้องไทย ที่บนหลังคาประดับรูปถะระหว่างมังกรกระเบื้องเคลือบสีอย่างศาลเจ้าจีน พระประธานในศาลาการเปรียญเป็นพระพุทธรูปปูนปั้น ถือตาลปัตร คงหมายถึงปางประทานพระธรรมเทศา หน้าตักกว้าง ๒.๒๕ เมตร สูง ๓.๑๕ เมตร

นอกจากนี้แล้วภายในวัดยังมี หอระฆัง กุฏิสงฆ์ เจดีย์แบบจีน และตุ๊กตาจีน ซึ่งบางส่วนก็ถูกขโมยไป หรือถูกลักลอบตัดเอาศีรษะไป วัดนี้เป็นวัดที่สวยงามวัดหนึ่ง จอห์น ครอเฟิด ราชทูตอังกฤษที่เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีในสมัยรัชกาลที่ ๒ ได้เขียนชมวัดนี้ว่า "ที่วัดนี้สร้างขึ้นอย่างงดงามได้เช่นนี้คงเป็นเพราะในกรมผู้เป็นเจ้าของวัดนั้น ทรงว่าการกรมทำ ทรงได้รับผลประโยชน์จากการติดต่อกับพ่อค้าชาวจีนอย่างกว้างขวาง" นอกจากนี้ นายมิมหาดเล็ก บุตรพระยาโหราธิบดีได้แต่งเพลงยาวเฉลิมพระเกียรติ ทูนเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวตอนหนึ่งว่า

“วัดไหนไหนก็ไม่ลือระบือยศ
เหมือนวัดราชโอรสอันสดใส
เป็นวัดเดิมเริ่มสร้างไม่อย่างใคร
ล้วนอย่างใหม่ ทรงคิด ประดิษฐ์นำ
ทรงสร้างด้วยพระมหาวิริยาธึก
โอฬาริก พร้อมพริ้ง ทุกสิ่งขำ
ล้วนเกลี้ยงเกลาเพราเพริศดูเลิศล้ำ
ฟังข่าวคำลือสุดอยุธยา”

วัดพิชยญาติการามวรวิหาร*

วัดพิชยญาติการาม เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่เลขที่ ๖๘๕ ถนนประชาธิปก เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร

ประวัติความเป็นมา

วัดนี้เดิมเป็นวัดร้าง สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) ซึ่งขณะนั้นยังเป็นพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาหรือที่เรียกกันว่าสมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อยเป็นน้องชายของสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศ บุนนาค) หรือสมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ ซึ่งขณะนั้นเป็นเจ้าพระยาพระคลังเป็นผู้ปฏิสังขรณ์ เนื่องจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ขุนนาง ข้าราชการ ผู้ใดสร้างวัด บำรุงพุทธศาสนาก็จะเป็นที่โปรดปราน สมเด็จเจ้าพระยาองค์ใหญ่ได้สร้างวัดประยุรวงศาวาสแล้ว สมเด็จเจ้าพระยาองค์น้อยก็ดำเนินตามพี่ชายโดยปฏิสังขรณ์วัดร้างใกล้บ้านขึ้นใหม่ทั้ง

---

*คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔** กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์ยูไนเต็ดโปรดัคชั่น จำกัด, ๒๕๒๕ หน้า ๒๔๕—๒๔๖

พระปรางค์ วัดพิชัยญาติ

หมดใน พ.ศ. ๒๓๘๔ และถวายเป็นพระอารามหลวง พระ-บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานนามว่า วัดพระยาญาติการาม (แต่ในตำนานพระอารามหลวงว่า วัดพระญาติการาม) ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานนามใหม่ว่า วัดพิชยญาติการาม เพื่อให้พ้องกับราชทินนามของผู้สร้าง คือ สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหา-พิชัยญาติ

เนื่องจากสมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ขณะเป็นพระยาศรีพิพัฒน์นั้น มีกำปั่นค้าขายกับต่างประเทศอยู่หลายลำ จึงซื้อหาวัสดุในการก่อสร้างได้สะดวกและส่วนมากได้มาจากจีน การก่อสร้างถาวรวัตถุส่วนมากจึงเป็นแบบจีน

สิ่งสำคัญภายในวัด

พระอุโบสถ เป็นพระอุโบสถขนาดย่อม หลังคาแบบจีน ไม่มีช่อฟ้า ใบระกา หน้าบันทั้งสองด้านปั้นลายมังกรสอดสี่ประดับกระเบื้อง เพดานตามระเบียงเขียนลายดอกไม้สอดสี เสาพาไลนอกพระอุโบสถเป็นเสากลมทำด้วยศิลาขนาดเล็กไม่ค่อยได้สัดส่วนกับตัวพระอุโบสถ เข้าใจว่าสั่งทำ

จากจีน ตรงฐานของพาไล มีภาพสลักหินส่งมาจากจีน เป็นรูปเกี่ยวกับเรื่องสามก๊ก จัดว่าเป็นฝีมือจำหลักภาพที่งดงามหาดูได้ยากมาก ภายในพระอุโบสถมีภาพเขียนประดับผนังที่เสาเป็นรูปลายดอกไม้ที่งดงาม หลังพระประธานเขียนรูปซุ้มเรือนแก้ว ตามผนังช่องหน้าต่างด้านนอกเขียนรูปต้นไม้สวรรค์ต่างๆ เช่น ต้นนารีผล ต้นกัลปพฤกษ์ และต้นอื่น ๆ หลายชนิด ลงรักปิดทอง ที่ประตูด้านหน้าพระอุโบสถ บานด้านข้างสองบานเขียนรูปเซี่ยวกางเหยียบสิงโต เป็นลายรดน้ำ ประตูบานกลางเป็นรูปทวารบาล ถือพระขรรค์เหยียบราชสีห์ เป็นศิลปมีค่าของวัด

พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระสมัยสุโขทัย พระนามว่า พระสิทธารถ ตามประวัติว่า นำมาจากวัดวิหารหลวง จังหวัดพิษณุโลก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยเสด็จมาชมและตรัสว่าสวยงามมาก โปรดให้ทำฉัตรขาว ๕ ชั้น มาถวายเป็นราชสักการะ ประดิษฐานไว้ในพระอุโบสถ และหน้าพระประธานมีพระพุทธรูปสมัยอู่ทององค์หนึ่งชื่อพระวรวินายก

พระปรางค์ องค์ใหญ่สร้างเลียนแบบสมัยอยุธยา แต่ตกแต่งส่วนสัดเสียใหม่ตามแบบช่างในสมัยรัชกาลที่ ๓ ยอดแหลมเรียว ไม่บ้านเหมือนสมัยอยุธยา ทาด้วยสีเหลืองไม่งดงามนักแต่ทรวดทรงด

เจดีย์ หน้าพระอุโบสถเป็นเจดีย์ทรงกลมฐานเหลี่ยมถ่ายแบบมาจากพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช ฐานมีซุ้มประตู ๔ ด้าน และมีพระระเบียงเดินได้รอบ

นอกจากนี้มีเก๋งจีน หมู่กุฏิสงฆ์ ซึ่งสร้างเป็นตึกแบบยุโรปสมัยรัชกาลที่ ๔ และ ๕ ผู้มีองามมาก

ในระยะต่อมาจอมพลสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงดำรงตำแหน่งมรรคทายกวัดนี้ และใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ และพระปรางค์ และในการนี้ พระบาทสมเด็จ-พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระบรมราชชนนีพันปีหลวง (สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๕) พร้อมด้วยชาวสกุล บุนนาค อันเป็นพระญาติได้เข้าร่วมด้วย

ปัจจุบันนี้ สภาพวัดบางแห่งได้ทรุดโทรมลง เช่น บริเวณสังฆาวาส หมู่กุฏิสงฆ์ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น

บรรณานุกรม

กรมหมื่นพิทยาลงกรณ สามกรุง พระนคร

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี. **ศิลปวัฒนธรรมไทย** (เล่มที่ ๓ และที่ ๔) กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิฆเณศ, ๒๕๒๕.

คณะทำงานเฉพาะกิจการจัดทำหนังสือ **นำชมกรุงรัตนโกสินทร์** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๕.

คลัง, เจ้าพระยาพระ **ลิลิตเพชรมงกุฎ.** พระนคร : จรัสศิลป์การพิมพ์, ๒๕๑๐

เจือ สตะเวทิน **ตำหรับวรรณคดี.**

เปลื้อง ณ นคร **ประวัติวรรณคดีไทยฉบับนักศึกษา.** กรุงเทพ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๒.

ภาควิชาภาษาไทย, วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จ ฯ **ประวัติวรรณคดีไทย.** กรุงเทพ : โรงพิมพ์สามมิตร, ๒๕๑๒.

วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จ ฯ **อนุสรณ์สมเด็จเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์** กรุงเทพ ฯ : สามมิตร ๒๕๒๐.

ศูนย์ชุมนุมส่งเสริมวัฒนธรรมไทยวิทยาลัยครูธนบุรี. **ธนบุรีถิ่นของเรา.** กรุงเทพ ฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑.

สวนมหาดเล็ก "โคลงยอพระเกียรติสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี" ใน **ราชสกลจักรีวงศ์** เอกสารอัดสำเนาในหอสมุดแห่งชาติ.

สิทธา พินิจภูวดล และ นิตยา กาญจนะวรรณ. **ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับวรรณกรรมไทย.** กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยสยาม, ๒๕๒๐.

หอสมุดแห่งชาติ
NATIONAL LIBRARY

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์การศาสนา
๑๓๔/๑๑๖ ปากซอยบ้านบาตร ถนนบำรุงเมือง ป้อมปราบ กรุงเทพฯ ๑๐๑๐๐
นายปทุม ผิวนวล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. ๒๒๓๓๓๕๑, ๒๒๓๕๕๔๘